

Т. В. Курманова, Г. Ә. Машинбаева, М. А. Азнабакиева

Елтану

(А1-А2 деңгейі)

Шетел азаматтарына арналған
оқу құралы

Алматы 2018

Т.В. Курманова
Г.Ә. Машинбасва
М.А. Азнабакиева

ЕЛТАНУ
(А1-А2 деңгей)

Шетел азаматтарына арналған
оқу құралы

Алматы
«Қазақ университеті»
2018

ӘОЖ 908
КБЖ 63.3я73
Е 49

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультетінің
Ғылыми кеңесі және Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен
ұсынылған (№4 хаттама 29 желтоқсан 2017 жыл)*

Пікір жазғандар:

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ж.Ә. Нұршаихова**
тарих ғылымдарының кандидаты, доцент **Ж.Е. Жаппасов**
тарих ғылымдарының кандидаты, доцент **Н.К. Дүйсенова**

Құрастырғандар:

Т.В. Курманова, Г.Ә. Машинбаева, М.А. Азнабакиева

Е 49 **Елтану:** шетел азаматтарына арналған оқу құралы / құраст.: Т.В. Курманова,
Г.Ә. Машинбаева, М.А. Азнабакиева. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 80 б.
ISBN 978-601-04-3417-2

Елтану – қазақ тілін шет тіл ретінде оқитын өзге тілді азаматтарға Қазақстанды таныстыруға арналған, тіл үйренудің алғашқы А-1, А-2 деңгейлерін қамтитын оқу құралы. Оқу құралының мақсаты – тіл үйренушілерді «Елтану» бағытында қазақша сөйлеуге үйрету. Мұнда тіл үйренушілер Қазақстан жерінің географиялық жағдайы туралы, экономикасы, жер көлемі, халқы, әкімшілік-территориялық бөлінісі, мемлекеттік-саяси құрылымы, негізгі қалалары туралы алғашқы мәліметтерді алады; нәтижесінде сөздік қорлары толығып, осы салаларды тақырып етіп алып сөйлеуге үйренеді.

ӘОЖ 908
КБЖ 63.3я73

ISBN 978-601-04-3417-2

© Курманова Т.В., Машинбаева Г.Ә., Азнабакиева М.А., 2018
© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2018

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫ СӨЗ.....	3
1-сабақ. Қазақстан республикасы. Географиялық орны.....	4
2-сабақ. Қазақстанның климаты.....	8
3-сабақ. Қазақстанның жер бедері.....	12
4-сабақ. Қазақстанның су ресурстары.....	18
5-сабақ. Қазақстанның пайдалы қазбалары.....	23
6-сабақ. Қазақстан халқы.....	27
7-сабақ. Қазақстан республикасының әкімшілік-территориялық бөлінісі.....	31
8-сабақ. Қазақстанның астаналары.....	35
9-сабақ. Астана – Қазақстан республикасының Астанасы.....	38
10-сабақ. Алматы – оңтүстік Астана.....	41
11-сабақ. Қазақстанның ірі қалалары.....	45
12-сабақ. Қазақстан – тәуелсіз мемлекет.....	50
13-сабақ. Қазақстанның мемлекеттік-саяси құрылымы.....	54
14-сабақ. Қазақстан Республикасының рәміздері.....	58
15-сабақ. Қазақстан республикасының экономикасы.....	63
ТЕСТ ТАПСЫРМАЛАРЫ.....	66
БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ.....	78

АЛҒЫ СӨЗ

«Елтану» деп аталатын бұл оқу құралы жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультетінде қазақ тілін бірінші жыл оқитын шетел азаматтарына арналып жазылған. Оқу құралының мақсаты – шетелдік тіл үйренушіні өзі оқып жүрген елдің географиялық жағдайымен, тарихымен, әкімшілік-территориялық бөлінісімен, мемлекеттік-саяси құрылымымен, экономикасымен қысқаша таныстыру арқылы оларды табиғаты, халқы, шаруашылығы, мәдениеті мен саяси-әлеуметтік ұйымдасуы туралы өзі оқып жүрген тілдік дейгейге сай сөйлетуге үйрету болып табылады.

Елтану пәнінде жекелеген аймақтар, елдер мен олардың бөліктері табиғаты, біртұтас аумақтық күрделі жүйе ретінде қарастырылады.

Тіл үйренушілер бұл оқу құралы арқылы Қазақстанның негізгі қалалары, елдің географиялық орны, пайдалы қазбалары, мемлекеттік рәміздері туралы қысқаша мәлімет алып, сол мәлімет негізінде сөйлесе білуге, оларға қатысты диалогтар құрастырып, мәтін бойынша сурақтарға жауап беруге үйрене алады.

Оқу құралында берілген жаттығулардың алғашқы тобында лексикалық тапсырмалар берілген, олар арқылы студенттер жеке сөздерді, нақтырақ айтқанда жер-су аттарын, пайдалы қазба аттарын және оларға қатысты етістіктерді сөйлесімге қатыстыруды үйренеді. Авторлар әрбір сабақтың соңында студентке мәтінге қатысты білімдерін тексеріп отыру үшін қайталау сұрақтарын ұсынады. Сондай-ақ оқу құралында диалогтың техникасын дұрыс меңгеруге бағытталып жасалған тапсырмалар тобы берілген. Студент диалогтарды бастап, аяқтап, толықтырып жаттыға келіп, құрылым дұрыс диалог құрастыруға үйрене алады.

Аталған оқу пәні грамматика сабағымен қатар жүргізілетіндіктен мұнда грамматикалық білімдерін тиянақтауға бағытталып жасалған жаттығулар баршылық. Мақсаты грамматикалық білімді елтану саласына қатысты лексиканы негізге ала отырып пысықтау болып табылады.

1-сабақ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРНЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

құрлық	
шекара	
ара-қашықтық	
жер көлемі	
ұзындық	
теңіздік шекара	
шектесу	
орналасу	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) Қазақстан Республикасы
Қазақстан Республикасы орналасқан
Қазақстан Республикасы Орталық Азияда орналасқан

ә) 9-орын
9-орын алады
әлемде 9-орын алады
жер көлемі бойынша әлемде 9-орын алады

б) Қазақстан
Қазақстан шектеседі
Қазақстан Ресеймен шектеседі
солтүстікте Қазақстан Ресеймен шектеседі

3-тапсырма. Сандарды дұрыс оқыңыз.

2 млн 724 мың кв.км – екі миллион жеті жүз жиырма төрт мың квадрат километр
1700 км – мың жеті жүз километр
3000 км – үш мың километр
7591 км – жеті мың бес жүз тоқсан бір километр
1782 км – мың жеті жүз сексен екі километр
1241 км – мың екі жүз қырық бір километр
2354 км – екі мың үш жүз елу төрт километр
426 км – төрт жүз жиырма алты километр

4-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстан – Орталық Азиядағы мемлекет. Ол Еуразия құрлығында орналасқан. Қазақстанның батыс бөлігі Еуропада, қалған бөлігі Азияда орналасқан.

Қазақстан Республикасының жер көлемі 2 млн 724 мың км². Жер көлемі бойынша әлемде 9-орын алады (Ресей, Канада, Қытай, АҚШ, Бразилия, Аустралия, Үндістан, Аргентинадан кейін). Қазақстанның батыстан шығысқа дейінгі арақашықтығы – 3000 км, солтүстіктен оңтүстікке дейінгі арақашықтығы – 1700 км.

Батыста, солтүстікте, солтүстік-батыста Қазақстан Ресеймен (7591 км) шектеседі. Шығыста Қазақстан Қытаймен (1782 км) шектеседі. Оңтүстік-шығыста Қырғызстанмен (1241 км), оңтүстікте Өзбекстанмен (2354 км), Түркменстанмен (426 км) шектеседі. Қазақстан шекарасының жалпы ұзындығы – 15000 км, теңіздік шекарасы – 2000 км.

5-тапсырма. Сөйлемдерді аяқтаңыз.

Қазақстан _____ орналасқан.
Қазақстанның батыс бөлігі _____.
Қазақстанның үлкен бөлігі _____.
Қазақстан территориясының көлемі _____.
Қазақстанның солтүстіктен оңтүстікке дейінгі ара қашықтығы _____.
Қазақстан шекарасының жалпы ұзындығы _____.
Территориясының көлемі жағынан Қазақстан _____ орын алады.
Оңтүстікте Қазақстан _____.

6-тапсырма. Қазақстанмен шектесетін мемлекеттерді тауып жазыңыз.

Солтүстікте Қазақстан _____ шектеседі.
Шығыста Қазақстан _____ шектеседі.
Оңтүстікте Қазақстан _____ шектеседі.
Оңтүстік-шығыста Қазақстан _____ шектеседі.

7-тапсырма. Сіз келісесіз бе ?

Жоқ, дұрыс емес, мен
келіспеймін

Иә, дұрыс, мен келісемін

1. Қазақстан Орталық Азиядағы мемлекет _____

2. Қазақстан жер көлемі бойынша әлемде 5-орын алады _____
3. Қазақстан Қытаймен шектеседі _____
4. Қазақстан оңтүстігінде Оңтүстік Кореямен шектеседі _____
5. Қазақстан Ресеймен де шектеседі _____
6. Қазақстан тек Өзбекстанмен шектеседі _____
7. Қазақстан оңтүстік-шығыста Қырғызстанмен шектеседі _____

8-тапсырма. Сөйлем құраңыз.

1. Қазақстан/ Орталық Азия/ мемлекет
2. Қазақстан/ Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан, Түркменстан/ шектесу
3. Қазақстан/ бойынша/ жер көлем/ 9-орын
4. Қазақстан/ оңтүстік/ Өзбекстан/ шекарасы бар
5. Қазақстан/ Еуразия/ құрлық/ орналасу

9-тапсырма. Кесте бойынша ойды жалғастырыңыз.

Қазақстан әлемдегі жер көлемі үлкен мемлекеттердің бірі	олар: Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан
Қазақстан шекарасы бірнеше мемлекетпен шектеседі	ол жер көлемі бойынша 9-орын алады
Қазақстан Еуразия құрлығында орналасқан	теңіздік шекарасы – 2000 км.
Қазақстан шекарасының жалпы ұзындығы – 15000 км	Қазақстанның батыс бөлігі Еуропада, қалған бөлігі Азияда орналасқан.

10-тапсырма. Жер көлемі бойынша қай мемлекет нешінші орын алады? Кестені толтырыңыз.

1-орын	
2-орын	
3-орын	
4-орын	
5-орын	
6-орын	
7-орын	
8-орын	
9-орын	

Канада, Ресей,
Қазақстан, Қытай,
АҚШ, Бразилия,
Аустралия, Үндістан,
Аргентина

11-тапсырма. Тиісті етістіктерді қойып, сөйлемді аяқтаңыз.

Керекті сөздер: орынды алады, орналасқан, шектесесіп жатыр, шектеспейді

1. Қазақстанның батыс бөлігі Еуропада _____.
2. Қазақстан шығыста Қытаймен, оңтүстік-шығыста Қырғызстанмен, оңтүстікте Өзбекстанмен, Түркменстанмен _____.
3. Қазақстан жер көлемі бойынша Ресей, Канада, Қытай, АҚШ, Бразилия, Аустралия, Үндістан, Аргентинадан кейінгі _____.
4. Қазақстан жері АҚШ-пен _____.

12-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстан қайда орналасқан?
2. Қазақстанның қандай бөлігі Еуропада орналасқан?
3. Қазақстанның қандай бөлігі Азияда орналасқан?
4. Қазақстан жер көлемі бойынша әлемде нешінші орын алады?
5. Қазақстан батыста, солтүстікте және солтүстік шығыста қандай мемлекетпен шектеседі?
6. Қазақстан шығыста қандай мемлекетпен шектеседі?
7. Қай жерде Қазақстан Қырғызстанмен шектеседі?

<https://infourok.ru/planirovanie-ormantoay-simdikteri-men-zhanuarlari-1625413.html>

2-сабақ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КЛИМАТЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

климат	
ауа райы	
температура	
құрғақ	
ылғал	
климаттық белдеу	
дала	
орман	
орманды дала	
шөл	
шөлейт	

2-тапсырма. Дұрыс оқып жаттығыңыз, есте сақтаңыз.

а)

% – пайыз

60% – алпыс пайыз

60%-н алып жатыр – 60 пайызын алып жатыр

4% – төрт пайыз

4%-н құрайды – 4 пайызын құрайды

°C – градус

+1°C – плюс бір градус немесе бір градус нөлден жоғары

-1°C – минус бір градус немесе бір градус нөлден төмен

ә)

Не?	Қашан?
Қыс	Қыста
Көктем	Көктемде
Жаз	Жазда
Күз	Күзде

б)

Жылы	Тұманды
Суық	Салқын
Ыстық	Аспан ашық
Аязды	Күн ашық
Жаңбырлы	Бұлтты
Қарлы	Жаңбыр жауады
Боранды	Қар жауады
Желді	Жел соғады

3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Климат – ауа райының белгілі бір территорияда көп жыл қайталанып тұруы.

Қазақстанның климаты – құрлықтық және құрғақ. Себебі, Қазақстан Еуразия құрлығының ортасында, мұхиттан алыс орналасқан.

Қазақстанның жазы өте ыстық және құрғақ, қысы өте суық және құрғақ. Солтүстіктің қысы ұзақ, жазы қысқа, ал оңтүстікте, керісінше, жаз – ұзақ, қыс – қысқа.

Қазақстандағы ең суық ай – қаңтар. Солтүстікте қаңтар айындағы орташа температура -19°C , ал оңтүстікте -2°C .

Қазақстандағы ең ыстық ай – шілде. Солтүстікте шілде айының орташа температурасы $+20^{\circ}\text{C}$, оңтүстікте $+28-30^{\circ}\text{C}$.

Қазақстанда 4 климаттық белдеу (орманды дала, дала, шөлейт, шөл) бар. Орманды дала, дала климаттық белдеулері республиканың ылғалы ең мол бөлігі солтүстігінде. Шөлейт, шөл климаттық белдеулері Қазақстанның жазық өңірін алып жатыр. Қазақстанда ормандар аз. Олар территорияның 4%-н құрайды. Территорияның 60%-н шөл және шөлейт белдеулер алып жатыр.

5-тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыз.

Қазақстанның климаты _____ болып келеді.

Қазақстанның жазы _____ болады.

Қазақстанның қысы _____.

Қазақстан территориясы _____ белдеуде жатыр. Олар _____.

6-тапсырма. Сіз келісесіз бе?

Жоқ, дұрыс емес, мен келіспеймін

Иә, дұрыс, мен келісемін

Қазақстанда жаз болмайды _____

Қазақстандағы ең суық ай қаңтар айы _____

Қазақстанда шілдеде ауа-райы жылы болады _____

Қазақстанның ең ыстық айы маусым айы _____

Қазақстанның ең ылғалы мол бөлігі солтүстік _____

Қазақстанда орман өте көп _____

Шөл және шөлейт жерлер Қазақстанның 60 %-ын алып жатыр _____

7- тапсырма. Берілген ақпараттың дұрыстығын тексеріңіз. Дұрыс емес ақпараттың орнына дұрыс нұсқаны қысқаша жазыңыз.

1.	Климат	Климат – белігі бір жердегі ауа райының көп жылдық режимі.
2.	Шөл	Қазақстан жеріндегі суы мол, ылғалды аймақтар.
3.	Ауа райы	Жергілікті жердегі белгілі бір уақытта немесе уақыт аралығында (тәулік, ай) байқалатын құбылмалы жағдайы.
4.	Орман	Орманды жерлер Қазақстандағы көп ағаш өспейтін, жазық жерлер.

8-тапсырма. Ойдың жалғасын табыңыз.

Қазақстан климаты	– шілде айы. Шілде айында солтүстіктегі ауа райының температурасы +19°C, оңтүстіктегі ауа райының температурасы +28-30°C.
Қазақстандағы ең ыстық ай	Қазақстанның солтүстік бөлігіндегі жазық өңірді алып жатыр.
Далалық климаттық белдеу	өте аз. Олар территорияның 4% құрайды
Қазақстанда орман	шөл және шөлейт белдеулер алып жатыр.
Территорияның 60 %-н	құрлықтық

9-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Климат дегеніміз не?
2. Қазақстанның климаты қандай?
3. Қазақстанның ең суық және ең ыстық айлары қандай?

4. Қаңтар айының орташа температурасы қандай?
5. Қазақстан территориясы қандай климаттық белдеулерден тұрады?
6. Шөл және шөлейт белдеулер Қазақстан территориясының қанша пайызын құрайды?
7. Қазақстан территориясының 4% -н қандай белдеулер құрайды?

10-тапсырма. Алматы қаласының ауа райы туралы әңгімелеңіз. Әр мезгілдегі ауа райы туралы айтыңыз. Өз қалаңыздың ауа райымен салыстырыңыз.

Керекті сөздер: ауа райы, жылы, ыстық суық, салқын, жоғарғы, төменгі температура.

Менің ойымша, Алматының ауа райы...

Жаз мезгілі болғанда Алматыда...

Алматының қысы ...

Күзде Алматыда ...

Алматының көктемі ...

11-тапсырма. Оқыңыз қызық!

Сайрауық шағыл

Шағыл дегеніміз – ол шөлде болатын төбешіктер, олар желмен жылжып көшіп отырады.

Сен шағылдың әнін тыңдап көріп пе едің? Алматы облысында орналасқан Іле өзені жағалауында табиғаттың ғажабы – Сайрауық шағыл бар. Бұл құм төбесінің ұзындығы үш шақырым, ал биіктігі 150 метр.

Сайрауық шағыл ән салу ерекшелігін әрдайым көрсете бермейді. Жаңбыр жауғанда немесе жел жоқ күнде әуенді есту мүмкін емес. Керекті температурасы, құм дымқылдығы және желдің дұрыс бағыты болса, онда құм сайрай бастайды. Сайрайтын құмның дауысы 10 шақырымға дейін естіледі.

12-тапсырма. Әлемде климаты ерекше қандай елдердің білесің, ол туралы өз ойыңды жазып, достарыңа оқып бер.

<http://jagrafia.ucoz.kz/photo/2-0-156-3?1508941266>

3-сабақ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖЕР БЕДЕРІ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

жер бедері	
түр	
пішін	
тау	
жота	
жазық	
ойпат	
ойыс	
шың	
жағалау	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) жазықтар

жазықтар және ойпаттар

жазықтар мен ойпаттар 90% құрайды

жазықтар және ойпаттар территорияның 90% құрайды

жазықтар және ойпаттар Қазақстан территориясының 90% құрайды

ә) таулар

Алтай таулары

Алтай таулары орналасқан

Алтай таулары шығыста орналасқан

Алтай таулары Қазақстанның шығысында орналасқан

б) ойпат

Каспий маңы ойпаты

Каспий маңы ойпаты орналасқан

Каспий маңы ойпаты солтүстік-батыста орналасқан

Каспий маңы ойпаты Қазақстанның солтүстік-батысында орналасқан

в) ойыс

Қарақия ойысы

Қарақия ойысы орналасқан

Қарақия ойысы жағалауда орналасқан

Қарақия ойысы Каспий теңізінің жағалауында орналасқан

Қарақия ойысы Каспий теңізінің шығыс жағалауында орналасқан

3-тапсырма. Географиялық атауларды оқыңыз. Картадан көрсетіңіз.

Алтай, Алтай тауы, Тянь-Шань, Тянь-Шань тауы, Хан-Тәңірі, Хан-Тәңірі шыңы, Қарақия, Қарақия ойысы, Іле Алатауы,

4-тапсырма. Сандарды дұрыс оқыңыз.

10% – он пайыз
90% – тоқсан пайыз
7010 м – жеті мың он метр
200-300 м – екі жүз-үш жүз метр
28 м – жиырма сегіз метр
132 м – жүз отыз екі метр

5-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Жер бедері – бұл жер бетінің түрі, пішіні.

Қазақстанның жер бедерін таулар, жоталар, жазықтар, ойпаттар құрайды. Қазақстанның жер бедері, негізінен, жазық. Территорияның 90% жазықтар мен ойпаттар, 10% биік таулар алып жатыр.

Республиканың шығысында Алтай таулары, оңтүстік-шығысында Тянь-Шань таулары орналасқан. Қазақстанның ең биік нүктесі – Хан-Тәңірі шыңы (Қазақстан, Қытай және Қырғызстанның шекарасында). Хан-Тәңірі шыңының биіктігі – 7010 м. Алматының айналасындағы тау Іле Алатауы деп аталады. Іле Алатауы – Тянь-Шаньның бөлігі.

Қазақстанның солтүстігінде, оңтүстік-батысында және орталығында территорияның көп бөлігін жазықтар мен ойпаттар құрайды (200-300 м). Солтүстік-батыста Каспий маңы ойпаты орналасқан. Бұл ойпат теңіз деңгейінен 28 м төмен. Республиканың ең төмен нүктесі – Қарақия ойысы (теңіз деңгейінен 132 м төмен). Қарақия ойысы Каспий теңізінің шығыс жағалауында орналасқан.

6-тапсырма. Антонимдік қатар жасаңыз.

Жоталар – _____
Биік таулар – _____
Төмен нүкте – _____
Үлкен бөлігі – _____

7-тапсырма. Сөйлемдерді аяқтаңыз.

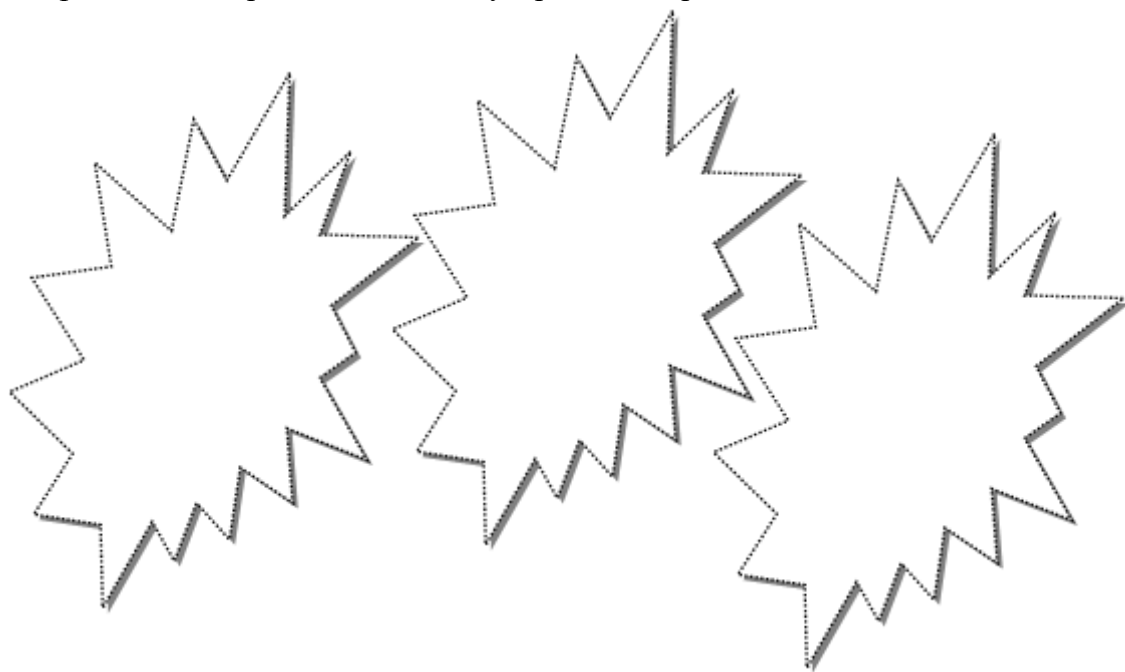
1. Жер бедері – _____.
2. Қазақстанның жер бедерін _____ құрайды.
3. Алтай таулары _____ орналасқан.

4. Тянь-Шань таулары _____ орналасқан.

5. Хан-Тәңірі - _____.

8-тапсырма. Сөздерді тақырыптық топтарға бөліңіз.

Шығыс, Тянь-Шань, жоталар, ойпаттар, батыс, оңтүстік-шығыс, Іле Алатауы, солтүстік-батыс, орталық, Алтай, таулар, жазықтар.

9-тапсырма. Дұрыс жауабын табыңыз.

Қазақстанның ең биік нүктесі
Территорияның 10% -н
Қазақстанның жер бедері
Республиканың ең төмен нүктесі
Жер бедері

бұл жер бетінің түрі
Хан-Тәңірі шыңы
Қарақия ойысы
биік таулар алып жатыр
жазық.

10-тапсырма. Ақпараттардың дұрыс, дұрыс емес ақпараттарды ажыратып, дұрысын көшіріп жазыңыз.

Қазақстанның жер бедерін таулар, жоталар, жазықтар, ойпаттар, теңіздер, көлдер құрайды.

Республиканың шығысында Алтай таулары, оңтүстік-шығысында Тянь-Шань, таулары, Хан-Тәңірі тауы орналасқан.

Алматының айналасындағы тау Іле Алатауы деп аталады. Іле Алатауы – Тянь-Шаньның бөлігі.

Республиканың ең биік нүктесі – Қарақия ойысы.
Қарақия ойысы Каспий теңізінің шығыс жағалауында орналасқан.

11-тапсырма. Берілген сөйлемдерге сұрақтар қойыңыз.

1. Қазақстан Республикасының шығысында Алтай таулары, оңтүстік-шығысында Тянь-Шань таулары бар.
_____?
2. Алматының айналасындағы тау Іле Алатауы деп аталады.
_____?
3. Іле Алатауы Тянь-Шанның бөлігі.
_____?
4. Республиканың ең төмен нүктесі – Қарақия ойысы
_____?
5. Іле Алатауында жылы минералды сулар бұлағы «Алма арасан» орналасқан.
_____?

12-тапсырма. Түсініп оқыңыз. Мәтінге сұрақтар дайындаңыз.

Таулар

Қазақстанның ең таңқаларлық тауларының бірі – Іле Алатауы. Қазақ тіліне аударсақ, Алатау дегеніміз, «ала-кұла» дегенді білдіреді. Ол тау шамамен 12 миллион жыл бұрын пайда болып, жыл сайын 5мм өсіп отыр.

Мұнда мәңгі мұздықпен жамылған таулар мен жықпылдар, Альпі шабындықтары мен ормандарды көруге болады. Бұл жерде қызыл қасқыр, кекіліктер және Қазақстан рәмізіне айналған айбарлы ілбіс (барыс) мекендейді. Оған қосымша, Іле Алатауында жылы минералды сулар бұлағы «Алма арасан» орналасқан.

13-тапсырма. Сөйлемдерді қалыпқа келтіріңіз.

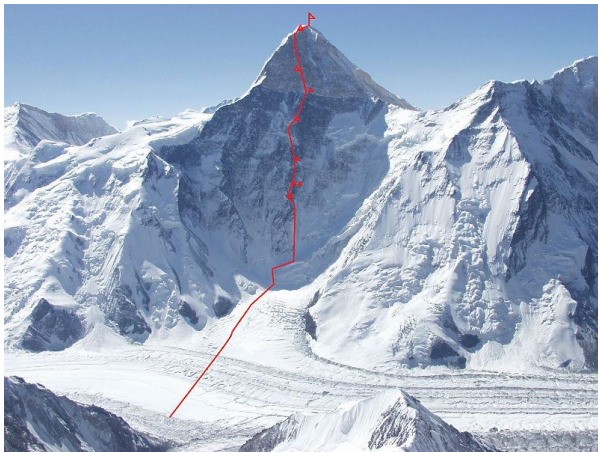
1. Қазақстанның/ ойпаттар/ құрайды/ жер бедерін/ таулар, жоталар, жазықтар,
2. Қазақстанның/бірі/ Іле Алатауы/ ең таңқаларлық/ тауларының
3. дегенді/ білдіреді/ Алатау/ дегеніміз,/ «ала-кұла»
4. мәңгі/ мұздықпен/ жамылған/ таулар мен жықпылдар/ мұнда,/ Альпі шабындықтары/көруге болады/ мен ормандарды

14-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Жер бедері дегеніміз не?
2. Қазақстанның қанша %-н таулар алып жатыр?
3. Алтай таулары қайда орналасқан?
4. Тянь-Шань таулары қайда орналасқан?
5. Қарақия ойысы қайда орналасқан?
6. Хантәңірі шыңы қайда орналасқан?
7. Алматының айналасындағы тау қалай аталады?

<http://lsar.tsu.ru/en/science/field-research/identity-and-conflict-at-the-borders-adaptation-of-oralmans-in-east-kazakhstan.html>

Хан-Тәңірі шыңы

Қарақия ойысы

4-сабақ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ СУ РЕСУРСТАРЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

ресурс	
су ресурсы	
мұхит	
теңіз	
өзен	
көл	
мұздық	
жер асты сулары	
тұщы	
ащы	
шаю	
ағу	
құю	
қоректену	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) су ресурстары

су ресурстары – бұл мұхиттар

су ресурстары – бұл мұхиттар, теңіздер

су ресурстары – бұл мұхиттар, теңіздер, өзендердер

су ресурстары – бұл мұхиттар, теңіздер, өзендер, көлдер

су ресурстары – бұл мұхиттар, теңіздер, өзендер, көлдер, мұздықтар

су ресурстары – бұл мұхиттар, теңіздер, өзендер, көлдер, мұздықтар және жер асты сулары

ә) ірі көл

ең ірі көл

әлемдегі ең ірі көл

бұл әлемдегі ең ірі көл

Каспий теңізі – бұл әлемдегі ең ірі көл

б) Қазақстанда

Қазақстанда өзендер бар

Қазақстанда үлкен және кіші өзендер бар

Қазақстанда 85 мыңға жуық үлкен және кіші өзендер бар

в) мұздықтарда

мұздықтарда сақталған

мұздықтарда үлкен қор сақталған

мұздықтарда тұщы судың үлкен қоры сақталған

3-тапсырма. Есте сақтаңыз.

Теңіз/ мұхит шаяды	Каспий теңізі Қазақстанның батысын шаяды
Өзен ағады	Жайық өзені Қазақстанның батысында ағады
Өзен құяды	Жайық өзені Арал теңізіне құяды

4-тапсырма. Географиялық атауларды оқыңыз. Картадан көрсетіңіз.

Каспий теңізі, Арал теңізі, Балқаш көлі, Алакөл көлі, Жайсан (Зайсан) көлі, Марқакөл көлі, Ертіс өзені, Сырдария өзені, Іле өзені, Жайық (Орал), Іле Алатауы.

5-тапсырма. Сандарды жазыңыз.

374 мың км² – үш жүз жетпіс төрт мың квадрат километр
4248 км – _____
1700 км – _____
2219 км – _____
1400 км – _____
1082 км – _____
815 км – _____
3200 м – _____
37 км² – _____

6-тапсырма. Зат есімдердің көпше түрін жасаңыз.

Мұхит – _____
Теңіз – _____
Мұздық – _____
Өзен – _____
Көл – _____

7-тапсырма. Сөз тіркесін дұрыс құрастырыңыз.

Солтүстік + республика _____
Шығыс + республика _____
Өзен + Қазақстан _____
Аудан + көл _____
Каспий теңізі + көлем _____
Деңгей + өзен _____
Ресурс + су _____

8-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Су ресурстары – мұхиттар, теңіздер, көлдер, өзендер, мұздықтар және жер асты сулары.

Қазақстанның батысын Каспий теңізі шайып жатыр. Каспий теңізі – әлемдегі ең ірі көл. Ол Азия мен Еуропаның ортасында жатыр. Каспий көлінің ауданы – 374 мың км². Қазақстанның оңтүстігін Арал теңізі шаяды (Қазақстан мен Өзбекстанның шекарасында).

Қазақстанның ірі көлдері – Балқаш, Алакөл, Жайсан, Марқакөл. Балқаш және Алакөл оңтүстік-шығыста орналасқан. Жайсан және Марқакөл шығыста орналасқан. Балқаш – ерекше көл. Оның батыс бөлігінің суы – тұщы, шығыс бөлігі – ащы.

Қазақстанда 85 мыңға жуық үлкен және кіші өзендер бар. Ең ірі өзен – Ертіс. Ертістің ұзындығы – 4248 км, Қазақстанда – 1700 км. Ол Қытайдан басталады. Ол шығыс және солтүстік-шығыс Қазақстан территориясынан ағады, Ресей аумағындағы Обь өзеніне құяды.

Қазақстанның екінші ірі өзені – Сырдария. Оның ұзындығы – 2219 км, Қазақстанда – 1400 км. Сырдария оңтүстік Қазақстан территориясынан ағады, Арал теңізіне құяды.

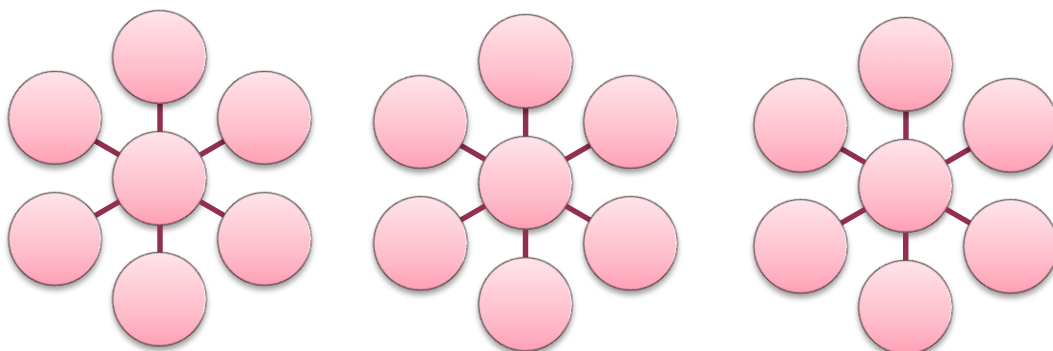
Қазақстанның үшінші ірі өзені – Жайық (Орал). Жайық өзені батыс Қазақстан территориясынан ағады, Каспий теңізіне құяды. Ұзындығы – 1082 км.

Қазақстанның төртінші ірі өзені – Іле. Қазақстанның оңтүстік-шығысында ағады, Балқаш көліне құяды. Қазақстандағы ұзындығы – 815 км.

Қазақстан өзендері мұздықтар суымен қоректенеді. Мұздықтарда тұщы судың үлкен қоры сақталған. Қазақстандағы ең ірі мұздық – Корженевский мұздығы. Ол 3200 м биіктікте Іле Алатауында орналасқан. Оның ауданы 37 км² құрайды.

9-тапсырма. Сөздерді тақырыптық топтарға бөліңіз.

Алакөл, Еуропа, Сырдария, Жайық, Африка, Іле, Жайсан, Марқакөл, Америка, Балқаш, Каспий, Ертіс, Азия, Аустралия

10-тапсырма. Оқыған мәтін мен картаның көмегімен тізімді жалғастырыңыз.

Қазақстан өзендер: Жайық, _____

Қазақстанның ірі көлдері: Алакөл, _____

11-тапсырма. Тиісті етістіктерді қойып, сөйлемдерді аяқтаңыз.

Етістіктер: жатыр, ағады, қоректенеді, шайып жатыр, басталады, шаяды, құяды

1. Қазақстанның батысын Каспий теңізі _____ .
2. Каспий теңізі Азия мен Еуропаның ортасында _____ .
3. Қазақстанның оңтүстігін Арал теңізі _____ .
4. Қазақстан өзендері мұздықтар суымен _____ .
5. Жайық өзені Каспий теңізіне _____ .
6. Ертіс өзені Қытайдан _____ .
7. Сырдария Оңтүстік Қазақстан территориясынан _____ .

12-тапсырма. Кестенің қатесін табыңыз.

Қазақстан көлдері		Қазақстан өзендері	
Балқаш,		Іле	
Алакөл,		Жайық	
Ертіс.		Зайсан,	
Жайық		Сырдария	
Есіл		Марқакөл	

13-тапсырма. Түсініп оқыңыз, дұрысын дәптеріңізге жазыңыз.

1. Су ресурстары – мұхиттар, теңіздер, көлдер, өзендер, мұздықтар және жер асты сулары.
2. Каспий теңізі – әлемдегі ең ірі көл.
3. Қазақстанның ең үлкен өзені – Арал өзені.
4. Қазақстанның екінші ірі өзені – Сырдария.
5. Қазақстанның ең кішкентай өзені – Жайық.
6. Қазақстанның ең ірі өзені – Ертіс.
7. Қазақстан өзендері мұздықтар суымен қоректенеді.

14-тапсырма. Өзендерді көлеміне қарай ретпен жазып, олар туралы толық мәлімет беріңіз

Үлгі: Ертіс – Қазақстандағы ең ірі өзен, ұзындығы – 1700 км, Қытайдан басталады.

Ертіс _____

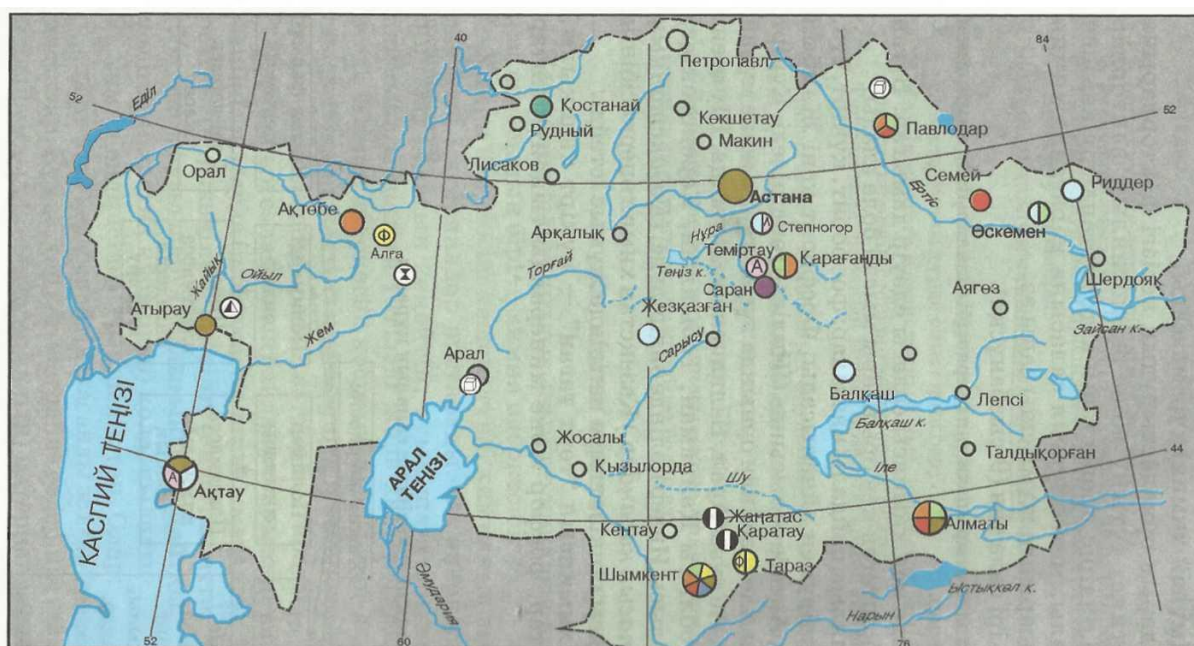
Сырдария _____

Жайық _____

Іле _____

15-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Әлемнің ірі көлдерін атаңыз. Оларды картадан көрсетіңіз.
2. Қазақстанның ірі көлдерін атаңыз. Картадан көрсетіңіз.
3. Қазақстанның ірі өзендерін атаңыз. Қазақстанның ірі өзендерін картадан көрсетіңіз.
4. Су ресурстары деген не?
5. Қазақстанның батысында қандай теңіз орналасқан?
6. Неге Каспий көлі теңіз деп аталады?
7. Оңтүстікте орналасқан теңізді атаңыз.
8. Балқаш көлі қайда орналасқан?
9. Қазақстандағы ең ірі мұздық қайда орналасқан?
10. Ұзындығы бойынша ең ірі өзенді атаңыз.
11. Қазақстанның оңтүстік-шығысында қандай өзен ағады?
12. Арал теңізіне қандай өзен құяды?

https://www.metod-kopilka.ru/geografiya_azastan_himiya_nerksbn_keshen_9-synyp_-37232.htm

5-сабақ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ПАЙДАЛЫ ҚАЗБАЛАРЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

пайдалы қазба	
көмір	
мұнай	
газ	
металл	
мыс	
кен орны	
қор	
руда	
өндіру	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) пайдалы қазба
пайдалы қазба – бұл көмір
пайдалы қазба – бұл көмір, мұнай
пайдалы қазба – бұл көмір, мұнай, металл
пайдалы қазба – бұл көмір, мұнай, металл, газ

ә) кен орындары
ірі кен орындары
ірі мыс кен орындары
ірі мыс кен орындары орналасқан
ірі мыс кен орындары Орталық Қазақстанда орналасқан

3-тапсырма. Басқаша қалай айтуға болады? Айтып жаттығыңыз.

Қайда? – Қазақстанның қай жерінде?

Үлгі: Батыс Қазақстанда – Қазақстанның батысында

Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Орталық Қазақстан.

4-тапсырма. Сөз тіркесін құраңыз.

Республика + Қазақстан _____
Қор + мұнай және газ _____
Қор + темір руда _____

Металл + түсті _____

Алтын + қор _____

5-тапсырма. Мәтінді түсініп оқыңыз, мәтінге қатысты сұрақтар жазыңыз.

Қазақстан пайдалы қазбаларға өте бай мемлекет. Қазақстанда Менделеев кестесіндегі 105 элементтің 99-ы бар.

Қазақстанда пайдалы қазбалардың барлық түрікездеседі. Қазақстанда мұнай мен газ қорлары, түрлі-түсті металлдар қоры, көмір және ірі мыс кен орындары, полиметалл кен орындары бар.

Шығыс және Орталық Қазақстанда металл өндіріледі. Солтүстік Қазақстанда темір рудасының үлкен қоры бар.

Қарағанды, Екібастұзда көмір көп өндіріледі.

Республика мұнай және газ қорларымен әйгілі. Мұнай және газ Батыс Қазақстанда өндіріледі. Қызылордада да мұнай қорлары бар.

Қазақстанда фосфориттің үлкен қоры бар. Фосфорит Қаратау жоталарында (Оңтүстік Қазақстан) және Ақтөбеде өндіріледі.

6-тапсырма. Қай қалада не өндіріледі? Кестені толтырыңыз.

Қарағанды	
Атырау	
Жезқазған	
Ақтөбе	
Қызылорда	

7 -тапсырма. Мәліметтің дұрыстығын тексеріңіз.

Қазақстанда пайдалы қазбалар көп. _____

Қарағанды мен Екібастұзда мұнай өндіріледі. _____

Қазақстанда фосфорит те өндіріледі. _____

Қазақстанда газ өндірілмейді. _____

Шығыс және Орталық Қазақстанда металл өндіріледі. _____

8-тапсырма. Қосымша мәліметпен танысыңыз.

Қазақстанның жер қойнауынан Менделеев кестесіндегі 105 элементтің, 70-інің мол қоры барланған және 60-тан астамы өндіріледі. 6 мыңға жуық пайдалы қазбалардың кен орындары ашылған.

Алтын қорынан Қазақстан дүние жүзі бойынша 5-орында, ал ТМД бойынша Ресей мен Өзбекстаннан кейінгі 3-орында. Дүние жүзінде мұнай қоры бойынша 12-орын, көмір қорынан 9-орын, темір рудасы бойынша 8-орын, қорғасын мен молибденнен 4-орын, марганецтен 3-орын, хромиттен 2-орын, вольфрамнан 1-орын алады.

9-тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыз.

Батыс Қазақстанда _____ өндіріледі.
Шығыс және Орталық Қазақстанда _____ өндіріледі.
Оңтүстік Қазақстанда _____ өндіріледі.
Солтүстік Қазақстанда _____ өндіріледі.

10-тапсырма. Сөз тіркестерін жасаңыз.

Көмір— _____

Мұнай— _____

Металл— _____

Газ— _____

Өндіру— _____

11-тапсырма. Мәтінді оқып, кестені толтырыңыз.

не?	қайда?	өндіріледі
Көмір	Орталық Қазақстанда	өндіріледі
	Қазақстанның батысында	өндіріледі
	Оңтүстік Қазақстанда	өндіріледі
	Шығыс Қазақстанда	өндіріледі

12-тапсырма. Сұрақ қойыңыз.

1. Қазақстанда қазба байлықтар көп өндіріледі.

2. Қазақстанда алтын өндіріледі.

3. Мұнай мен газ Батыс Қазақстанда өндіріледі.

4. Қазақстанда пайдалы қазбалардың барлық түрлері бар.

13-тапсырма. Қазақстандағы кен орындары туралы әңгімеленің. Ол үшін төмендегі жоспарды пайдаланыңыз.

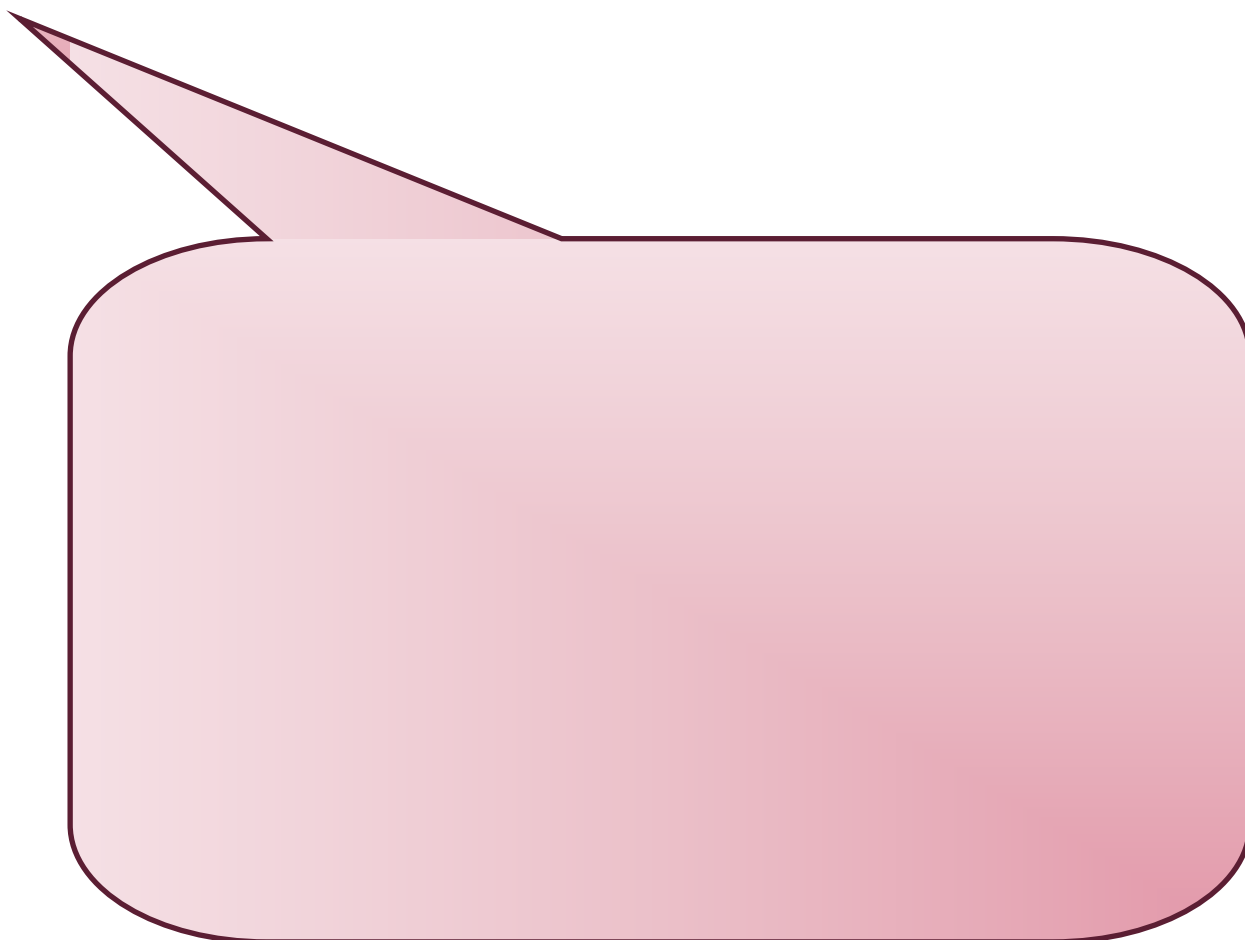
Үлгі: Бұл Қарағанды қаласы. Қарағандыда көмір өндіріледі. Қазақстан көмір қоры бойынша әлемде 9-орын алады.

1. Қазақстандағы кен өндірілетін қалаларды атау, картадан көрсету.
2. Қай қалада қандай пайдалы қазба өндіріледі.
3. Қазақстан бұл пайдалы қазбаны өндіруде нешінші орында.

15-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстанда қандай пайдалы қазбалар бар?
2. Қазақстанда қандай кен орындар бар?
3. Темір қайда өндіріледі?
4. Қарағанды, Екібастұзда қандай кен орындары бар?
5. Фосфорит қайда өндіріледі?
6. Қазақстанның батысында қандай пайдалы қазба өндіріледі?

16-тапсырма. Өз еліңізде өндірілетін пайдалы қазбалар туралы қысқаша ақпарат дайындаңыз.

6-сабақ

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

халық	
халық саны	
қала халқы	
ауыл халқы	
санақ	
миграция	
этнос	
халықтың этникалық құрамы	
көпұлтты мемлекет	
ТМД – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы	
Статистика жөніндегі агенттік	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) 62-орын
62-орын алады
Қазақстан 62-орын алады
Қазақстан әлемде 62-орын алады
Халық саны бойынша Қазақстан әлемде 62-орын алады

ә) қала халқы
қала халқының саны
қала халқының саны өсіп тұрады
қала халқының саны үнемі өсіп тұрады
қала халқының саны миграция есебінен үнемі өсіп тұрады

б) ерлер
ерлер саны
ерлер саны азырақ
ерлер саны әйелдер санынан азырақ

в) санақ мәліметтері
санақ мәліметтері бойынша
санақ мәліметтері бойынша 17 млн адамды құрайды
санақ мәліметтері бойынша Қазақстан халқының саны 17 млн адамды құрайды

3-тапсырма. Сандарды жазыңыз.

8639, 1 мың – _____
7365,7 мың – _____

7722,8 мың – _____

8282,0 мың – _____

4-тапсырма. Сөз тіркестерінің мағынасын түсіндіріңіз.

Халық саны, қала халқы, ауыл халқы, халықтың этникалық құрамы, көпұлтты мемлекет

5-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Мемлекет халқы – сол мемлекетте өмір сүретін адамдар.

Халқының саны бойынша Қазақстан дүние жүзінде 62-орын, ТМД мемлекеттерінде 4-орын алады (Ресей, Украина, Өзбекстаннан кейін).

24 ақпан 2009 жылғы санақмәліметтері бойынша Қазақстан Республикасының халқы 16 млн. 4 мың 800 адам болды. 2017 жылы Қазақстан халқының саны 18 млн адамға жетті.

Қала халқының саны 8639,1 мың адамды (54%), ауыл халқы – 7365,7 мың адамды (46%) құрайды. Қала халқының саны миграция есебінен үнемі өсіп тұрады.

Қазақстанда ерлер саны әйелдерге қарағанда аз. Ерлер саны 7722,8 мың адамды, әйелдер – 8282,0 мың адамды құрады. 1000 ер адамға 1074 әйел адам келеді. 2009 жылғы мәлімет бойынша Қазақстан халқының орташа өмір сүру ұзақтығы – 69 жас. 2017 жылы Қазақстан халқының орташа өмір сүру ұзақтығы 72 жасқа жетті.

Қазақстан – көпұлтты мемлекет. Республикада 130-дан астам ұлт өкілдері өмір сүреді. Олардың ішінде:

қазақтар 63,1%,

орыстар – 23,7%

өзбектер – 2,8%

украиндар – 2,1%

ұйғырлар – 1,4%

татарлар – 1,3%

немістер – 1,1%

басқа этностар – 4,5%.

Қазіргі күні қазақ халқының саны 15,5 млн адам. Шет елдерде 5 миллион қазақтар тұрады. Қазақтар ең көп тұратын мемлекеттер – Ресей, Қытай, Өзбекстан, Моңғолия, Түркменстан, Қырғызстан, Ауғанстан, Түркия.

6-тапсырма. Сандарға қатысты мәліметтер жазыңыз.

62-орын	<i>Қазақстан халық саны бойынша әлемде 62-орынды алады.</i>
4-орын	
130	
17 миллион	
72 жас	
5 миллион	

7-тапсырма. Сіз келісесіз бе?

Жоқ, дұрыс емес, мен келіспеймін

Иә, дұрыс, мен келісемін

1. Қазақстан көпұлтты мемлекет. _____
2. Қазақстанда тек қазақтар тұрады. _____
3. Қазақстан халық саны бойынша дүниежүзінде 62-орынды алады. _____
4. Қазақстанда әйелдер саны аз. _____
5. Қазақстан халқының саны 17 миллионға жетті. _____
6. Шетелдерде 5 млн қазақ тұрады. _____

8-тапсырма. Сәйкес жауапты табыңыз.

1.	Қазақстан көпұлтты мемлекет	Қазақстан халқы саны бойынша Ресей, Украина, Өзбекстаннан кейін тұр.
2.	Қазақстанда ер адамдарға қарағанда әйелдер саны артық	Қалада тұратын халықтың саны миграция есебінен өсіп отырады.
3.	Қазақстан халқының саны бойынша ТМД мемлекеттерінде 4-орын алады.	Қазақстанда қазақтардан басқа да ұлттар тұрады.
4.	Қазақстан бірұлтты мемлекет емес.	Ерлер саны 7722,8 мың адамды, әйелдер – 8282,0 мың адамды құрады.
5.	Қала халқының саны өзгеріп отырады.	Қазақстанда жүзден аса ұлттың өкілдері тұрады

9-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Халық саны бойынша Қазақстан Республикасы дүние жүзінде нешінші орын алады?

2. Қазақстан Республикасының халқының саны қанша?

3. Қазақстан Республикасында қанша ұлт өкілдері өмір сүреді?

4. Қала халқының саны қанша?

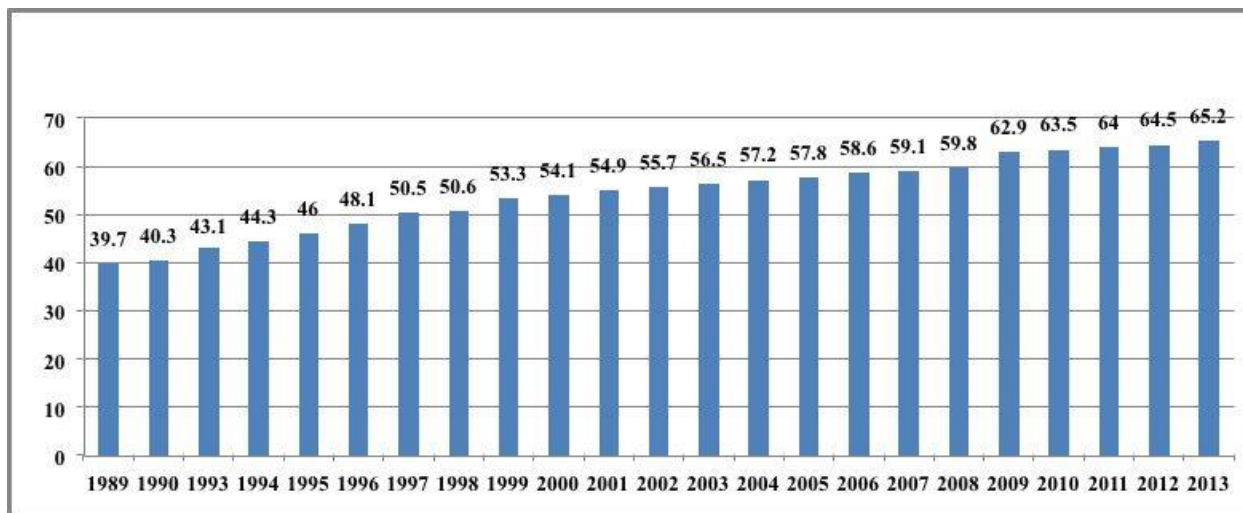
5. Ауыл халқының саны қанша?

6. Шет мемлекеттерде қанша қазақ тұрады?

7. Қазақстан халқының орташа өмір сүру ұзақтығы қанша жас?

8. Қазақстан неге көпұлтты мемлекет деп аталады?

9. Қазақстанда қандай ұлт өкілдері тұрады?

Қазақ халқының демографиялық өсімі

1-к е с т е. 1959-2009 жылдар аралығында жүргізілген Қазақстандағы халық санақтарының нәтижелері (мың адам есебімен)

	1959 ж.	1970 ж.	1979 ж.	1989 ж.	1999 ж.	2009 ж.
Барлық тұрғындар	9283,2	13013,6	14688,3	16260,7	14981,9	16004,8
Қала тұрғындары	4079,3	6556,1	7912,5	9193,6	8444,0	8639,1
Ауыл тұрғындары	5203	6457,5	6775,8	7067,1	6537,9	7365,7

2-к е с т е. Жекелеген этностардың саны мен пайыздық үлестері

	Тұрғындардың саны, мың адам есебімен		Пайызға шаққандағы үлесі	
	1999 ж	2009 ж	1999 ж	2009 ж
Барлығы	14981,9	16004,8	100,0	100,0
Қазақтар	8011,5	10098,6	53,5	63,1
Орыстар	4481,1	3797,0	29,9	23,7
Өзбектер	370,8	457,2	2,5	2,8
Украиндер	547,1	333,2	3,6	2,1
Ұйғырлар	210,4	223,1	1,4	1,4
Татарлар	249,1	203,3	1,7	1,3
Немістер	353,5	178,2	2,4	1,1
Басқа этностар	758,4	714,2	5,0	4,5

http://imam.ucoz.kz/news/zhyry_mol_bolan_sanaty_soy_syry/2010-02-08-1900

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ БӨЛІНІСІ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

әкімшілік	
әкімшілік орталық	
унитарлы	
федеративті	
облыс	
аудан	
аймақ	
қаржы	
мәдени	
республикалық маңызы бар	

2-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстан Республикасы – унитарлы мемлекет. Әкімшілік-территориялық бөлінісіне қарай Қазақстан 14 облысқа, 2 республикалық маңызы бар қала, 168 ауданға бөлінеді.

Қазақстан Республикасының 14 облысы:

Ақмола облысы, әкімшілік орталығы – Көкшетау қаласы.

Ақтөбе облысы, әкімшілік орталығы – Ақтөбе қаласы.

Алматы облысы, әкімшілік орталығы – Талдықорған қаласы.

Атырау облысы, әкімшілік орталығы – Атырау қаласы.

Шығыс-Қазақстан облысы, әкімшілік орталығы – Өскемен қаласы.

Жамбыл облысы, әкімшілік орталығы – Тараз қаласы.

Батыс-Қазақстан облысы, әкімшілік орталығы – Орал қаласы.

Қарағанды облысы, әкімшілік орталығы – Қарағанды қаласы.

Қостанай облысы, әкімшілік орталығы – Қостанай қаласы.

Қызылорда облысы, әкімшілік орталығы – Қызылорда қаласы.

Маңғыстау облысы, әкімшілік орталығы – Ақтау қаласы.

Павлодар облысы, әкімшілік орталығы – Павлодар қаласы.

Солтүстік-Қазақстан облысы, әкімшілік орталығы – Петропавл қаласы.

Оңтүстік-Қазақстан облысы, әкімшілік орталығы – Шымкент қаласы.

Қазақстанның республикалық маңызы бар екі қаласы – Астана және Алматы. Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласы, ірі мәдени және қаржы орталығы – Алматы қаласы.

Қазақстан территориясы 5 аймаққа бөлінеді:

Солтүстік Қазақстанға 4 облыс кіреді: Солтүстік-Қазақстан, Павлодар, Қостанай, Ақмола. Қазақстан территориясының 22%-н алып жатыр, халқы – 3 млн. 726 мың адам.

Орталық Қазақстан – Қарағанды облысы. Территорияның 15%-н алып жатыр, халқы – 1 млн. 364 мың адам.

Батыс Қазақстанға 4 облыс кіреді: Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Маңғыстау. Территорияның 27%-н алып жатыр, халқы – 2 млн. 545 мың адам.

Шығыс Қазақстанға Шығыс Қазақстан облысы кіреді. Республика территориясының 10%-н алып жатыр, халқы – 1 млн. 394 мың адам.

Оңтүстік Қазақстанға 4 облыс кіреді: Алматы, Жамбыл, Қызылорда, Оңтүстік-Қазақстан. Территориясы – 26%, халқы – 7 млн. 924 мың адам.

Қазақстанда 86 қала бар. Халқының орналасуы бойынша ең ірі қала – Алматы (1 млн 500 мың адам). 2017 жылы Астана халқының саны 1 млн асты. Қазақстанның ірі қалалары: Қарағанды, Шымкент, Семей, Павлодар, Өскемен.

Ең көп қала Оңтүстік Қазақстанда орналасқан.

3-тапсырма. Сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Әкімшілік-территориялық бөлінісіне қарай Қазақстан _____ мемлекет.
2. Қазақстанда _____ облыс бар.
3. Ақмола облысы, әкімшілік орталығы _____ қаласы.
4. Солтүстік Қазақстанға _____ кіреді.
5. Қызылорда облысы, әкімшілік орталығы _____ қаласы.
6. Батыс Қазақстанға 4 облыс кіреді: _____
7. Қазақстанның бас қаласы _____.
8. Қазақстанның ірі қалалары _____
9. Солтүстік-Қазақстан облысы, әкімшілік орталығы _____ қаласы.
10. Қазақстанда _____ қала бар.

4-тапсырма. Мәліметтің дұрыстығын тексеріңіз.

Аймақтар	Оңтүстік Қазақстан	Солтүстік Қазақстан	Шығыс Қазақстан	Батыс Қазақстан	Орталық Қазақстан
Облыстар	Оңтүстік-Қазақстан	Павлодар	Атырау Маңғыстау	Атырау	Павлодар
	Алматы	Солтүстік-Қазақстан	Шығыс Қазақстан	Қызылорда	Қарағанды облысы
	Жамбыл	Қостанай	Ақтөбе	Батыс Қазақстан	Қостанай
	Қызылорда	Алматы	Батыс Қазақстан	Маңғыстау	Алматы

5-тапсырма. Тиісті етістіктерді қойып, сөйлемдерді аяқтаңыз.

Етістіктер: бар, кіреді, адамды құрады, бөлінеді, орналасқан,

1. Қазақстан 14 облысқа _____ .
2. Қостанай Солтүстік Қазақстанда _____ .
3. Батыс Қазақстанға 4 облыс _____ .
4. 2017 жылы Астана халқының саны 1 млн _____ .
5. Қазақстанда 86 қала _____ .

6-тапсырма. Қалалар туралы диалогтарды бастап, аяқтап жазыңыз.

а) - ?

-

- Алматы қандай қала ?

Алматы – әдемі қала.

- ?

-

ә) - ?

-

- Шығыс Қазақстанда қай облыс орналасқан?

-

б) - ?

-

- Астана Қазақстанның қай жерінде орналасқан?

- Астана Солтүстік Қазақстанда орналасқан.

- ?

-

в) - ?

-

- Атырау қандай қала?

- Атырау кішкентай қала.

- ?

-

7-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстанды неге унитарлы мемлекет деп айтамыз?
2. Қазақстанда қанша облыс бар?
3. Қарағанды облысы территорияның қанша пайызын алып жатыр?
4. Атырау, Ақтөбе, Маңғыстау қай аймақта орналасқан?
5. Оңтүстік Қазақстанға қанша облыс кіреді?
6. Тараз қаласы қай облысқа кіреді?
7. Республика территориясының 10%-н қай облыс алып жатыр?
8. Қазақстанда қанша қала бар?
9. Қазақстанның ірі мәдени және қаржы орталығы қай қала?
10. Алматы облысының әкімшілік орталығы қандай қала?
11. Ең көп қала қай аймақта орналасқан?
12. Халқының орналасуы бойынша ең ірі қала қандай?
13. Көкшетау қаласы қай облыстың әкімшілік орталығы?

<https://www.google.ru/search?q=қазақстан+облыстары&newwindow>

<https://www.google.ru/search?q=қазақстан+қалалары&newwindow=1&source=lnms&tbm>

8-сабақ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АСТАНАЛАРЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

ежелгі	
көне	
алғашқы	
заман	
түрік	
хандық	
үкімет	
парламент	
министрлік	
өкілдік	
елшілік	
басқару	
саяси	

2-тапсырма. Қалалардың атауларды оқыңыз.

Суяб, Испиджаб (Сайрам), Тараз, Отырар (Фараб), Жанкент, Имакия, Сығанақ, Түркістан, Орынбор, Қызылорда, Алматы (Алма-Ата), Ақмола

3-тапсырма. Мәліметпен танысыңыз.

Түркі мемлекеттері – 6-12 ғасырларда Қазақстан территориясында болған алғашқы мемлекеттік құрылымдар

Қимақ мемлекеті – түркі мемлекеттерінің бірі

Қыпшақ хандығы – түркі мемлекеттерінің бірі

Қазақ хандығы – 15-18 ғасырлардағы қазақ мемлекеті

ҚАКСР – Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасы

4-тапсырма. Жылдарды жазыңыз.

Б.д.д. 5 ғасыр – _____

17-18 ғғ. – _____

1920 жыл – _____

1920-1924 жылдар – _____

1925 жыл – _____

1929 жыл – _____

1997 жыл – _____

5-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазіргі күні Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласы. Қазақстанның астанасы әртүрлі қалалар болған.

Ежелгі замандарда қазақ жерлерінде түркі мемлекеттері болған. Алғашқы түрік мемлекетінің астанасы Суяб қаласы болды. Ол б.д.д. 5 ғасырда пайда болды. Испиджаб (Сайрам), Тараз, Отырар (Фараб) қалалары да көне түріктердің басты қалалары болды. Жанкент қаласы оғыздар мемлекетінің орталығы, Имакия – Қимақ мемлекетінің астанасы, ал Сығанақ – Қыпшақ хандығының астанасы болды. Кейінірек Сығанақ қаласы алғашқы қазақ хандарының астанасына айналды, 17-18 ғғ. Қазақ хандығының саяси орталығы Түркістан қаласы болды.

1920 ж. Қазақстан (ҚАКСР) Ресей құрамындағы автономиялы республикаға айналды. Қазақ автономиялы республикасының астанасы Орынбор қаласы болды (1920-1924). 1925 ж. наурыз айында Қазақстан астанасы Қызылорда қаласы болды. 1929 ж. Алма-Ата (Алматы) қаласы Қазақстанның астанасы болды. 1997 ж. Астана Ақмола (Астана) қаласына көшірілді.

Астана – мемлекеттің бас қаласы, оның саяси орталығы. Сондықтан, Қазақстан Республикасының Президент әкімшілігі, Үкіметі және Парламенті Астана қаласында орналасқан. Астанадан олар елді басқарады. Астанада министрліктер мен басқа мемлекеттердің өкілдіктері (елшіліктер) орналасқан.

5-тапсырма. Қазақстан Республикасының астанасы болған қалаларды жылымен қоса ретпен жазып шығыңыз.

Қалалар: Алматы, Қызылорда, Ақмола, Орынбор, Астана;

Жылдар: 1925 ж., 1998 ж., 1929 ж., 1920-1924ж., 1997 ж.

Реті	Қай жылдары	Қай қала
Қазақстанның бірінші астанасы		
Қазақстанның екінші астанасы		
Қазақстанның үшінші астанасы		
Қазақстанның төртінші астанасы		
Қазақстанның астанасы		

6-тапсырма. Сөйлемдердегі дұрыс емес мәліметтерді сызып, дұрыс мәліметпен толықтырыңыз.

1. Қазір Қазақстанның астанасы Алматы қаласы.
2. Алғашқы Түркі мемлекетінің астанасы Суяб қаласы болған.
3. Сығанақ – Қимақ мемлекетінің астанасы болды.
4. 17-18 ғғ. Қазақ хандығының саяси орталығы Түркістан қаласы болды.
5. 1920-1924 жылдары Қазақ автономиялы республикасының астанасы Алматы қаласы болды.
6. 1925 ж. наурыз айында Қазақстан астанасы Қызылорда қаласы болды.
7. 1997 ж. астана Ақмола (Астана) қаласына көшірілді.

7-тапсырма. Сөйлемдерді тиісті етістіктер қойып, аяқтаңыз.

Етістіктер: көшірілді, айналды, орналасқан, болған

1. Қазақстан Астанасы әртүрлі қалалар _____.
2. Кейінірек Сығанақ қаласы алғашқы қазақ хандарының астанасына _____.
3. 1920 ж. Қазақстан (ҚАКСР) Ресей құрамындағы автономиялы республикаға - _____.
4. 1997 ж. астана Ақмола (Астана) қаласына _____.
5. Астанада министрліктер мен басқа мемлекеттердің өкілдіктері (елшіліктер) - _____.

8-тапсырма. Мына қалалар туралы мәліметтерді жазып, толықтырыңыз, реттеп орналастырыңыз.

Алматы	Бұл қала Қазақстанның бұрынғы астанасы. Ол 1929-1997 жылдары Қазақстанның астанасы болды.
Суяб	
Сығанақ	
Имакия	
Түркістан	

9-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстанның астаналары болған қалаларды атаңыз.
2. 6-12 ғасырларда Қазақстан территориясында қандай мемлекеттер болды?
3. Алғашқы түркі мемлекетінің астанасы қандай қала болған?
4. Қазақ хандығы билік құрған уақыты?
5. Қандай қалалар Қазақ хандығының астанасы болған?

9-сабақ

АСТАНА – ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АСТАНАСЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

Елбасы	
Ұлы Жібек жолы	
байланыстыру	
археолог	
түп ата	
сауда	
саудагер	
әскери бекініс	
тың және тыңайған жер негізін қалау (салу)	
атын өзгерту	
игеру	
мәртебе	

2-тапсырма. Сөйлемдерді түсініп оқыңыз.

Жаға

Өзеннің жағасы, көлдің жағасы, теңіздің жағасы
Астана қаласының жанында Есіл өзені бар
Астана Есіл өзенінің жағасында орналасқан

Ақмола қаласы

Ақмола қаласы 1961 жылға дейін Ақмола болып аталды
Ақмола қаласы 1961 жылдан 1992 жылға дейін Целиноград деп аталды
1992 жылдан 1998 жылға дейін қайтадан Ақмола деп аталды
1998 жылдан бастап Ақмола қаласының аты Астана болып өзгертілді

Астана

Қазақстанның бұрынғы астаналары
Қазақ автономиялы республикасының астанасы Орынбор қаласы болды
1925 жылы Наурыз айында Қазақстан астанасы Қызылорда қаласы болды
1929 жылы Алмаы Қазақстанның астанасы болды

3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласы.

Астана – жас және жаңа қала. Есіл өзенінің жағасында жазық жерде орналасқан. Қаланың аумағы – 200 км²

Астананың тарихы мыңдаған жылдарды қамтиды. Бұл өлке арқылы ежелгі заманда Ұлы Жібек жолының солтүстік тармағы өткен. Бұл жол Орал және Сібірді Орталық Азиямен байланыстырған. 1998 жылы Қазақстан археологтары Астананың маңынан ежелгі Бозоқ қалашығын ашты. Бозоқ қаласы – Қазақстан астанасының түп атасы.

Қазақстан Ресей құрамына қосылғаннан кейін, 1830 ж. осы өңірде Ақмола әскери бекінісінің негізі қаланды. Кейіннен Ақмола бекінісі Ақмола қаласына айналып, ірі сауда орталығына айналды, Ақмола облысының орталығы болды. Қалаға Ресей, Орта Азия, Қытай, Үндістан және т.б. елдерден саудагерлер келді.

1954 ж. Солтүстік Қазақстанда тың және тыңайған жерлерді игеру басталды. Ақмола осы үлкен жұмыстың орталығына айналды. 1961 ж. 20 наурызда қаланың аты Целиноград болып өзгерді.

1991 жылы Қазақстан тәуелсіздік алды. 1992 жылы қалаға Ақмола аты қайтарылды. 1997 жылы 20 қазанда Ақмола Қазақстан Республикасының астанасы болды.

1998 ж. 6 мамырда Елбасының жарлығымен ҚР-ның астанасы Ақмола қаласының аты Астана болып өзгертілді. Астана мәртебесін алғаннан кейін қала қарқынды дамып келеді. Қазіргі күні астанада 1000000 астам адам тұрады.

4 -тапсырма. Сөйлемді толықтырыңыз.

Қазақстанның қазіргі астанасы _____.

Астана _____ орталық.

Астана _____ орналасқан.

Астанада _____ адам тұрады.

Бозоқ қаласы _____.

Қазақстанда тың және тыңайған жерлерді игеру жұмыстары _____ басталды.

1830 жылы _____.

Елбасының жарлығымен _____ Астана болып өзгертілді.

1961 ж. қаланың аты _____ өзгертілді.

5-тапсырма. Тиісті етістіктерді қойып сөйлемді аяқтаңыз.

Етістіктер: салынды, көшірілді, өзгертілді, болды, жарияланды

1. 1832 жылы Есіл өзенінің жағасы Ақмола бекінісі _____ .
2. 1960 жылдың желтоқсанында Ақмола Қазақстанның барлық тың игеретін облыстарының орталығы болып _____ .
3. Қазақ автономиялы республикасының астанасы Орынбор қаласы _____ .
4. Наурыз айында Қазақстан астанасы Қызылорда қаласы _____ .
5. 1997 ж. астана Ақмола (Астана) қаласына _____ .
6. 1998 ж. 6 мамырда Елбасының жарлығымен ҚР-ның астанасы Ақмола қаласының аты Астана болып _____ .

6-тапсырма. Астана туралы қысқаша мәтін ретінде негізгі мәліметтерді жазыңыз. Жоспарға сүйеніңіз.

1. Астананың орналасқан жері.
2. Астананың бұрынғы аттарының тарихы.
3. Астананың көшірілуі.
4. Қазіргі Астана.

7-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстан Республикасының қазіргі астанасы қай қала?
2. Бозоқ қандай қала?
3. Ақмола әскери бекінісінің негізі қашан қаланды?
4. Ақмола бекінісіне қала мәртебесі қай жылы берілді?
5. 1954 жылы Қазақстанда не басталды? Қаланың ата қалай өзгерді?
6. Қай жылы Ақмола қаласына ежелгі аты қайтарылды?
7. ҚР астанасы Ақмола (Астана) қаласына қашан көшірілді?
8. Астана қандай қала?
9. Қазіргі таңда астанада қанша адам тұрады ?

8-тапсырма. Сіздің еліңізде астана қанша рет ауысты, кесте жасаңыз.

9-тапсырма. Өз еліңіздің қазіргі астанасы туралы 8-тапсырмадағы жоспарға сүйеніп әңгімелеңіз.

10-сабақ

АЛМАТЫ – ОҢТҮСТІК АСТАНА

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

баурай (таудың баурайы)	
қоныс	
көне	
тұрақ	
ортағасырлық	
дерек	
өлке	
жариялау	
мақтаныш	
мақтану	
ЖОО – жоғары оқу орны	
Шымбұлақ шаңғы курорты	
Медеу мұз айдыны	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) Алматы орналасқан
Алматы Қазақстанда орналасқан
Алматы Қазақстанның оңтүстік-шығысында орналасқан
Алматы Қазақстанның оңтүстік-шығысында, Іле Алатауының солтүстік баурайында орналасқан

ә) алғашқы қоныстар
алғашқы қоныстар пайда болды
алғашқы қоныстар б.з.б. 5 ғасырда пайда болды.
бұл өңірде алғашқы қоныстар б.з.б. 5 ғасырда пайда болды

б) Верный бекінісі
Верный бекінісі салынды
1854 жылы Верный бекінісі салынды
1854 жылы ежелгі қала орнында Верный бекінісі салынды

3-тапсырма. Географиялық атауларды оқыңыз. Картадан көрсетіңіз.

Түркістан, Жетісу, Іле Алатауы, Алматы, Верный, Алма-Ата, Алматы

4-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Алматы (Алмату – Верный – Алма-Ата – Алматы) – Қазақстанның оңтүстік-шығысында, Іле Алатауының солтүстік баурайында орналасқан. 1929 жылдан 1997 жылға дейін Қазақстанның астанасы болды.

Б.з.б. V ғ. бұл өңірде алғашқы қоныстар пайда болды. Ежелгі заманда Жетісу және Оңтүстік Қазақстан территориясы арқылы Ұлы Жібек жолы өткен. Бұл жерде 8-10 ғасырларды ірі сауда қалалары пайда болды. Осы кезеңде қазіргі Алматының орнында бірнеше ірі қоныстар болған. Солардың бірі Алмату (Алматы) деп аталған. Алмату қонысы үлкейіп қалаға айналған, ортағасырлық тарихи деректерде ол Алмалық деп те аталады.

1854 жылы ежелгі қала орнында Верный бекінісі салынды. 1867 жылы Верный бекінісі Верный қаласына айналды. Верный қаласы Түркістан өлкесіндегі Жетісу облысының орталығы болды. 19 ғасырдың аяғында қалада 24 мың адам өмір сүрді.

1921 ж. 5 ақпанда қалаға ежелгі аты қайтарылды. Алма-Ата (қазақша Алматы) деп аталды. 1929 ж. Алма-Ата Қазақстанның астанасы болып жарияланды. 1997 ж. астана Ақмола қаласына көшірілді. Алматы – республикалық маңызы бар қала. Ол Қазақстанның ғылыми-мәдени, қаржы орталығы.

Алматы – студенттер қаласы, мұнда Қазақстанның жоғары оқу орындарының 50% орналасқан. Қала тұрғындарының мақтанышы – Медеу мұз айдыны және Шымбұлақ шаңғы курорты. Алматы Қазақстандағы халық саы бойынша ең ірі қала 1 млн 500 мың адам тұрады.

5-тапсырма. Сөйлемді толықтырыңыз.

1. Алматы _____ орналасқан.
2. _____ Алматы астана болды.
3. Бұл өңірде алғашқы қоныстар _____ пайда болды.
4. Алматының ежелгі атауы _____.
5. 1854 жылы ежелгі қала орнында _____.
6. Алматы қаласы _____.
7. Алматыда _____ халық тұрады.

6-тапсырма. Тиісті етістіктерді жазып, сөйлемдерді аяқтаңыз.

Етістіктер: салынды, деп аталды, пайда болды, айналды, жарияланды, айналған, өткен, орналасқан

1. Алматы Іле Алатауының солтүстік баурайында _____.
2. Ежелгі заманда Жетісу және Оңтүстік Қазақстан территориясы арқылы Ұлы Жібек жолы _____.
3. Оңтүстік Қазақстан территориясында 8-10 ғасырларды ірі сауда қалалары _____.
4. Алматы қонысы үлкейіп қалаға _____.
5. 1854 жылы ежелгі қала орнында Верный бекінісі _____.
6. 1867 жылы Верный бекінісі Верный қаласына _____.
7. 1921 ж. 5 ақпанда Верный қаласы қайтадан Алматы _____.
8. 1929 ж. Алма-Ата Қазақстанның астанасы болып _____.

8- тапсырма. Сөйлемнің жалғасын табыңыз.

Сөйлемнің басы	Сөйлемнің жалғасы
1854 жылы ежелгі қала орнына	Верный қаласына айналды
Ежелгі заманда Жетісу және Оңтүстік Қазақстан территориясы арқылы	ортағасырлық тарихи деректерде ол Алмалық деп те аталады
Алмату қонысы үлкейіп қалаға айналған,	Верный бекінісі салынды
1921 ж. 5 ақпанда қалаға	Ұлы Жібек жолы өткен
1867 жылы Верный бекінісі	ежелгі аты қайтарылды
Бұл жерде 8-10 ғасырларда ірі	Іле Алатауының солтүстік баурайында орналасқан
1929 ж. Алма-Ата	Верный қаласына айналды
Алматы -Қазақстанның оңтүстік-шығысында,	Қазақстанның астанасы болып жарияланды

7-тапсырма. Сұрақ қойыңыз.

1. Алматы Іле Алатауының етегінде орналасқан.
-

2. 1929 жылдан 1997 жылға дейін Қазақстанның астанасы болды.
-

3. Алматыда Қазақстанның жоғары оқу орындарының 50% орналасқан.

4. Алматы Қазақстанның оңтүстік шығысында орналасқан әдемі қала.

9-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Алматы қай жылдар аралығында астана болды?
2. Алматы қаласы қайда орналасқан?
3. Бұл өңірде алғашқы қоныстар пайда болған ғасырлар?
4. Осы территориямен не өткен?
5. Верный бекінісі қашан салынды?
6. Қашан Верный бекінісі қала мәртебесін алды?
7. Қашан қалаға ежелгі аты қайтарылды?
8. Астана Ақмола қаласына қай жылы көшірілді?
9. Қазіргі күні Алматы қаласының мәртебесі қандай?
10. Алматы қаласында қанша халық тұрады?

11 сабақ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІРІ ҚАЛАЛАРЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

қолөнер	
пайда болу	
өндіру	
рухани	
игеру	
кесене	
ойшыл	
өнеркәсіп	
өндірістік орталық	
зауыт	
рентген жабдықтары	
мінәжат	

2-тапсырма. Географиялық атауларды оқыңыз. Картадан көрсетіңіз.

Түркістан, Шымкент, Қарағанды, Ақтөбе, Тараз, Павлодар, Атырау, Бадам өзені

Бұл қалалардағы тұрғын саны:

- Шымкент - 683 273 адам
- Қарағанды - 475 370 адам
- Ақтөбе - 367 391 адам
- Тараз 380000адам
- Павлодар - 322 305 адам
- Өскемен - 320 200 адам
- Орал - 222 400 адам
- Атырау - 182 866 адам

3-тапсырма. Дұрыс жазыңыз.

б.д.д. II – б.д. XIII ғғ _____

XVIII – XIX ғғ _____

XX ғ _____

4-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстанда 86 қала бар. Оларды пайда болу уақытына және себебіне қарай үш топқа бөлуге болады:

- 1) б.д.д. II – б.д. XIII ғасырларында пайда болған қалалар, сауда жолдарының бойында;
- 2) XVIII – XIX ғасырларда салынған қалалар, әскери бекіністер ретінде;
- 3) XX ғасырда салынған қалалар, пайдалы қазбаларды игеру орталықтары ретінде.

ТАРАЗ қ. – Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан. Ол 1500 жыл бұрын Ұлы Жібек жолының бойында пайда болған. Көп жылдар бойы қалада сауда мен қолөнер гүлденді, ол түріктердің рухани және мәдени орталығы, астанасы болды. Тараз қаласында 11 ғасырда тұрғызылған Қарахан кесенесі бар. Тараз қаласының жанында Бабаджа-Хатун (10-11 ғасырлар) және Айша – Бибі (11-12 ғасырлар) кесенелері бар.

Тараз қаласының аты бірнеше рет өзгерген: тараз, Янги, Әулие-Ата, Жамбыл, Тараз. Қазіргі күні Тараз – современный, ірі өнеркәсіп және сауда орталығы. Тараз Жамбыл облысының әкімшілік орталығы. Қалада 350000 адам тұрады.

ТҮРКІСТАН қ. – Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан. Қазақстанның көне қалаларының бірі. 16 ғасырға дейін Яссы деп аталды. Түркістан – бай тарихы бар қала. Түркі халықтарының рухани, мәдени орталығы. Бұл қалада 12 ғ-да ұлы ойшыл, философ, ақын Қожа Ахмед Яссауи өмір сүрген. Қалада 14-15 ғғ-да Қожа Ахмед Яссауиге арнап «Хазрет сұлтан» кесенесі тұрғызылған. Жыл сайын мыңдаған **поломники** кесенеге **мінажат** етуге келеді. 17-18 ғғ-да Түркістан Қазақ хандығының астанасы болды. Қазір Түркістан гүлденген қала. Онда тамақ өнеркәсібі, киім және аяқ-киім жасайтын өндіріс орындары көп.

ШЫМКЕНТ қ. – Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан, Оңтүстік Қазақстан облысының орталығы. Халқы 1 миллионға жуық. Халық саны бойынша Қазақстанда 2 орын алады. XII ғасырда негізі қаланған. Бадам өзенінің оң жағалауында. Ірі өнеркәсіп және мәдени орталық. Қалада 10 аса оқу орны түрлі мамандықтар бойынша студент дайындауда.

АҚТӨБЕ қ. – Қазақстанның солтүстік-батысында орналасқан. Халқы 357000 адамды құрайды, Ақтөбе облысының әкімшілік орталығы. 1869 жылы Ақтөбе әскери бекінісі болып салынған. 1891 ж. қала мәртебесін алды. 1932 жылдан бастап Ақтөбе облысының әкімшілік орталығы. Қалада машина жасау зауыты, рентген жабдықтарын шығаратын зауыт, тамақ өнеркәсіп орындары жұмыс істейді.

АТЫРАУ қ. (Нижний Яицк – Гурьев - Атырау)- Қазақстанның батысында орналасқан, Атырау облысының орталығыорал өзенінің сағасында орналасқан. XVI ғ негізі қаланған. Атырау маңында ірі мұнай кен орындары бар, сондықтан қаланы Қазақстанның «мұнайлы астанасы» деп атайды.

ҚАРАҒАНДЫ қ. – Қазақстанның орталығында орналасқан, 1936 ж. бастап Қарағанды облысының орталығы. Қала тұрғындарының саны жөнінен Алматыдан кейін екінші орын алады. 1932 жылы шахтёрлер ауылы ретінде салынған. Қарағанды қаласының айналасынан бүкіл Қазақстандағы тас көмірдің 37%, кокстелген көмірдің 100% өндіріледі. Қалада ірі металлургия заводы жұмыс істейді.

5-тапсырма. Кестеге Қазақстан қалаларын жазыңыз.

Ш.....т	Т.....з
А.. . .у	О.....л
А.....ы	Т.....н
А.....у	П.....р
А.....е	Қ.....а

6-тапсырма. Қай қалаға қатысты мәлімет екенін анықтап, кестені толтырыңыз.

Қаланың аты	Қала туралы мәлімет
	Маңында ірі мұнай кен орындары бар, сондықтан қаланы Қазақстанның «мұнайлы астанасы» деп атайды.
	Қазақстанның солтүстік-батысында орналасқан. 1869 жылы бұл қала әскери бекініс болып салынған. Қалада машина жасау зауыты, рентген жабдықтарын шығаратын зауыт, тамақ өнеркәсіп орындары жұмыс істейді.
	Қазақстанның орталығында орналасқан. Қала тұрғындарының саны жөнінен Алматыдан кейін екінші орын алады. 1932 жылы шахтерлер ауылы ретінде салынған. Қалада бүкіл Қазақстандағы тас көмірдің 37%, кокстелген көмірдің 100% өндіріледі. Қалада ірі металлургия заводы жұмыс істейді.
	Бұл қалада 12 ғ-да ұлы ойшыл, философ, ақын Қожа Ахмед Яссауи өмір сүрген. Қалада 14-15 ғғ-да Қожа Ахмед Яссауиге арнап «Хазрет сұлтан» кесенесі тұрғызылған.
	Халық саны бойынша Қазақстанда 2 орын алады. Қалада 10 аса оқу орны түрлі мамандықтар бойынша студент дайындауда.
	Ол 1500 жыл бұрын Ұлы Жібек жолының бойында пайда болған.Қалада 11 ғасырда тұрғызылған Қарахан кесенесі бар. Қаланың жанында Бабаджа-Хатун (10-11 ғасырлар) және Айша – Бибі (11-12 ғасырлар) кесенелері бар. Жамбыл облысының әкімшілік орталығы. Қалада 350000 адам тұрады.

7-тапсырма. Сөйлемді толықтырыңыз.

1. Пайда болу уақытына және себебіне байланысты _____ бөлінеді.
2. Қарағанды _____ орналасқан.

3. Түркістан _____ қала.
4. _____ Яссы деп аталды.
5. Тараз қаласында _____ бар.
6. Атырау қаласында _____ жұмыс істейді.
7. Түркістан қаласында XIV-XV ғғ. _____ тұрғызылған.
8. Тараз қаласы Ұлы Жібек жолының бойында _____ пайда болған.
9. 1932 жылы _____ салынған.
10. Халықтың саны бойынша _____ екінші қала.

8. Берілген сөздерден Қазақстан қалаларының аттарын құрастырып жазыңыз

Не? - Орда, қорған, төбе, тау;
Қандай ? - Қызыл, ақ, көкше;

____	+	____	→	____
____	+	____	→	____
____	+	____	→	____
____	+	____	→	____

9-тапсырма. Сөздердің түсіндірмесін дұрыс орналастырыңыз.

Қолөнер	Қабір, бейіт, зират, мола басына салынған күмбезді мәдени, тарихи ескерткіш
Ойшыл	Қолдан жасалған заттар
Өнеркәсіп	Халық үшін дана сөздер айтқан атақты адам
Кесене	Ұлттық экономиканың шикізат, отын, энергия өндірумен, ағаш өнімдерін дайындаумен айналысатын кәсіпорындарды (зауыттарды, шахталарды, электр стансаларын) біріктіретін аса маңызды саласы

10-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Қазақстанның Оңтүстігіндегі қалаларды атаңыз.
2. Қазақстанның қазіргі астанасы туралы айтыңыз (орналасқан жері, бұрынғы аты, т.б.).
3. Қай қалалар облыс орталықтары ?
4. Алғаш шахтерлер қаласы ретінде салынған қала қай қала?
5. Ахмет Яссауидің туған қаласы қай қала?

11-тапсырма. Қазақстанның қай қаласында болдыңыздар, өзара сұқбат құрастырыңыздар.

12 сабақ

ҚАЗАҚСТАН – ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

тәуелсіз	
тәуелсіздік	
егемендік	
декларация	
қабылдау	
сайлау	
жариялау	
мойындау	
енгізу	
ұлттық валюта	
мемлекеттік рәміз	
ту	
Елтаңба	
Әнұран	
Конституция (Ата Заң)	

2-тапсырма. Мәліметпен танысыңыз.

КСРО – Кеңес Одағы – кеңестік Социалистік Республикалар Одағы

БҰҰ – Біріккен Ұлттар Ұйымы

ТМД – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы

ЕҚЫҰ – Еуропадағы Қауіпсіздік және Ұнтымастық Ұйымы

3-тапсырма. Сандарды дұрыс оқыңыз.

1991 жыл

1990 жыл 25 қазанда

2012 жылдан бастап

1991 жылы 10 желтоқсанда

1991 жылы 16 желтоқсанда

1991 жылдың 21 желтоқсанында

1992 жылдың 2 наурызында

1992 жылдың қаңтар айында

1992 жылы маусымда

1992 жылы желтоқсанда

4-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстан - тәуелсіз мемлекет. 1991 жыл — тәуелсіздік алған жыл.

1991 жылға дейін Қазақстан КСРО деген үлкен мемлекеттің құрамында болды. 1991 жылы КСРО ыдырап, құрамындағы 15 республика тәуелсіз мемлекеттерге айналды.

Мемлекеттік тәуелсіздіктің бастамасы – 1990 жылы 25 қазанда **қабылданған «Мемлекеттік егемендік туралы Декларация».**

1991 жылы 1 желтоқсанда Қазақстанда бірінші жалпыхалықтық Президент сайлауы болды. Қазақстан Республикасының Президенті болып Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев сайланды. Н.Ә.Назарбаев қазіргі күнге дейін президент қызметін атқарады. 2012 жылдан бастап 1 желтоқсан - Тұңғыш Президент күні.

1991 жылы 10 желтоқсанда Қазақ КСР атын өзгертіп Қазақстан Республикасы болып аталды.

1991 жылы 16 желтоқсанда Қазақстан мемлекеттік тәуелсіздігін жариялады. 16 желтоқсан – мемлекеттік мейрам – Тәуелсіздік күні.

Қазақстан Республикасы **1991 жылдың 21 желтоқсанында** Тәуелсіз Мемлекетер Достастығына (ТМД), ал **1992 жылдың 2 наурызында** Біріккен Ұлттар Ұйымына (БҰҰ) мүше болды.

1992 жылдың қаңтар айында әлемнің 30-ға жуық мемлекеті Қазақстанның тәуелсіздігін мойындады. Олардың ішінде АҚШ, Қытай, Түркия, Иран, Пакистан, Швейцария, Канада болды.

1992 жылдың қаңтар айында әлемнің 30-ға жуық мемлекеті Қазақстанның тәуелсіздігін мойындады. Олардың ішінде АҚШ, Қытай, Түркия, Иран, Пакистан, Швейцария, Канада болды.

1992 жылы маусымда мемлекеттік рәміздер - Ту мен Елтаңба, Әнұран қабылданды. **1992 жылы** желтоқсанда Қазақстан өзінің алғашқы Әнұранын, 2006 жылдың қаңтар айында екінші жаңа Әнұранын қабылдады.

1993 жылы 15 қарашада ұлттық валюта – теңге енгізілді.

Егемен Қазақстанның алғашқы Конституциясы **1993 жылы 28 қаңтарда** қабылданды. **1995 жылы 30 тамызда** екінші Конституция (Ата Заң) қабылданды. Қазіргі уақытта Қазақстанда екінші Конституция қолданыста. 30 тамыз–Конституция күні. Конституция бойынша Қазақстанның мемлекеттік тілі–қазақ тілі. Ал орыс тілі–ұлттаралық қарым-қатынас тілі.

1997 жылы ҚР Президенті «Қазақстан 2030» стратегиялық бағдарламасын жариялады. 2012 жылы «Қазақстан 2050» стратегиялық бағдарламасы қабылданды.

2010 жылы Қазақстан Еуропадағы Қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымына (ЕҚЫҰ) төрағалық етті.

5-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік алған күні?

2. Қазақстанның Тәуелсіздігін ресми түрде мойындаған алғашқы мемлекеттерді ата ?

3. Қазақстанның тұңғыш Президентін сайлаған бүкілхалықтық сайлау қай уақытта өткізілді?

4. Сайлауда Н.Ә. Назарбаевқа халық қанша пайыз дауыс берді?

Қазақстан Республикасының Президентін ұлықтау рәсімі қай жерде қашан өткізілді?

Қазақстан Республикасында мемлекеттік тіл қандай?

6-тапсырма. Сіз келісесіз бе ?

Жоқ, дұрыс емес, мен
келіспеймін

Иә, дұрыс, мен келісемін

1. Қазақстан - тәуелсіз мемлекет. _____
2. Қазақстанның мемлекеттік тілі орыс және қазақ тілдері. _____
3. 1991 жыл — тәуелсіздік алған жыл. _____
4. 1991 жылға дейін Қазақстан КСРО деген үлкен мемлекеттің құрамында болды. _____
5. Қазір Қазақстан бірінші Конституцияны қолданады. _____

6. Қазір Қазақстан ТМД мемлекетіне мүше емес. _____

7. Қазақстан республикасының бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаев. _____

7-тапсырма. Берілген сөйлемдегі ойды басқаша қалай жеткізуге болады, ойыңызды жазып, кестені толтырыңыз.

1.	Қазақстан Республикасы 1991 жылы тәуелсіз мемлекет болып жарияланды.	Қазақстан 1991 жылы Тәуелсіздік алды.
2.	Н.Ә.Назарбаев қазіргі күнге дейін президент қызметін атқарады.	
3.	Қазақстан Республикасы 16 желтоқсанда Тәуелсіздік мерекесін атап өтеді.	
4.	Қазақстан 1993 жылы 15 қарашадан бастап ұлттық валюта теңгені енгізді.	
5.	Қазақстанда орыс тілі–ұлттаралық қарым-қатынас тілі.	

8-тапсырма. Мына сандар туралы не білесің? Кестені толтырып жаз.

1.	1991.16.12.	<i>Қазақстан Республикасы Тәуелсіздік алды.</i>
2.	15.11.1993	
3.	1991 жыл	
4.	30.08. 1995	
5.	28.01. 1993	
6.	1992 жылы маусым	

9-тапсырма. Бірінші сөйлемдегі ойды жалғастырыңыз.

1. Қазақстан Республикасы Тәуелсіз мемлекет. Ол _____

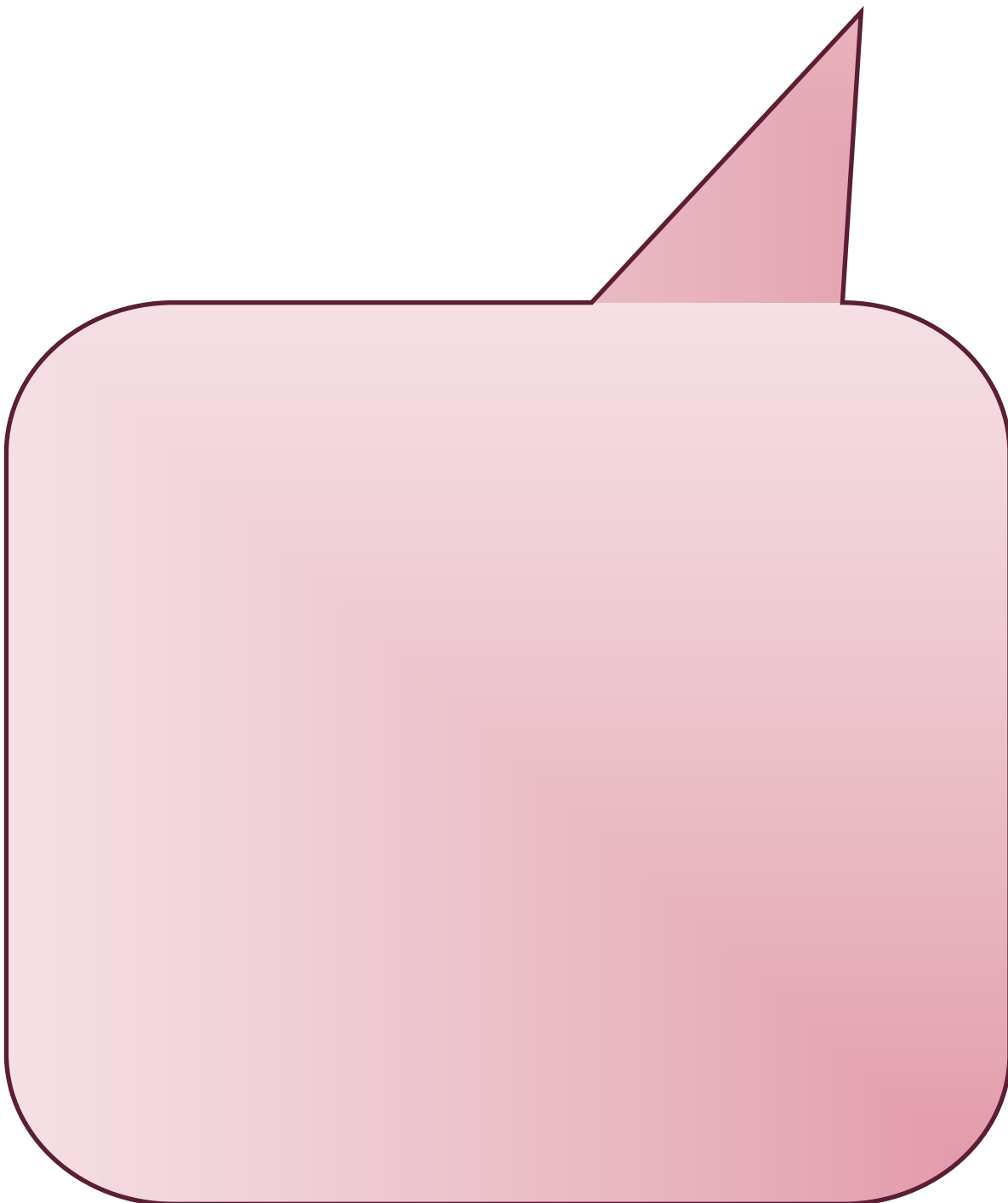
2. 1991 жылы желтоқсанда Қазақстанда бірінші жалпыхалықтық Президент сайлауы болды. Сол уақыттан бастап _____

3. Қазақстан Республикасында екі рет Конституция қабылданды. Бірінші рет _____

4. Қазақстанда тұратын адамдардың көпшілігі екі тіл біледі. Себебі _____

5. 16 желтоқсан Қазақстандықтар үшін үлкен мереке. Себебі _____

10-тапсырма. Қазақстан туралы мәліметтер мен өз еліңіз туралы мәліметтерді жинақтап, салыстырып, өзара әңгімелесіңіз, еліңіз бен Қазақстан арасындағы экономикалық саяси байланыс туралы білетін мәліметтерді айтыңыз.

13-сабақ

МЕМЛЕКЕТТІК-САЯСИ ҚҰРЫЛЫМЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

демократиялы	
зайырлы	
құқықтық	
әлеуметтік	
құндылық	
сүйену	
заң шығарушы билік	
атқарушы билік	
соттық билік	

2-тапсырма. Төмендегі сөздерді және сөз тіркестерді түсіндіріңіз.

Президент, президенттік республика, Парламент, Сенат, Мәжіліс, Сайлау, Үкімет, Премьер-Министр, жергілікті басқару, Әкім (облыс, қала, аудан, ауыл), әкімдік, мәслихаттар

3-тапсырма. Мәліметпен танысыңыз.

3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстан Республикасы – демократиялы, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет, мемлекеттің басты құндылықтары – адам, оның өмірі, құқығы және бостандығы.

Қазақстан Республикасы – унитарлы мемлекет, билік түрі - президенттік.

Қазақстанда ортақ мемлекеттік билік. Ол Конституция мен заңдарға сүйенеді.

Мемлекеттік билік үшке бөлінеді:

1. заң шығарушы
2. атқарушы
3. соттық

ПРЕЗИДЕНТ

Қазақстан Республикасының Президенті мемлекет басшысы. Ол Қазақстанның ішкі және сыртқы саясатының басты бағыттарын анықтайды. Мемлекеттің өз ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстан атынан сөйлейді. Қазақстан Республикасының Президентін республика халқы 5 жылға сайлайды. Бір адам екі мерзімге сайлануына болады. Бұл шектеулердің Бірінші Президентке ғана қатысы жоқ. Қазақстан Республикасының Президенті болып мемлекеттік тілді білетін және Қазақстанда соңғы 15 жыл өмір сүрген Қазақстан азаматы (жасы 40 жастан төмен болмауы керек) сайлана алады.

ПАРЛАМЕНТ

Парламент – заң шығару функцияларын атқаратын, жоғары өкілетті орган. Парламент 2 палатадан тұрады: 1. Сенат 2. Мәжіліс

Парламент Конституцияны өзгертеді және толықтырады, заңдар қабылдайды, республикалық бюджетті бекітеді, референдум өткізу туралы шешім қабылдайды, Премьер-Министр, Ұлттық банктің басшысын, т.б. тағайындауға келісім береді, соғыс және бейбітшілік мәселесін қарастырады және т.б.

ҮКІМЕТ

Үкімет – атқарушы билікті жүзеге асыратын және олардың қызметін басқаратын мемлекеттік орган. Үкіметті Қазақстан Республикасының Президенті құрады. Үкімет басшысы – Премьер-Министр. Премьер-Министрді Парламенттің келісімімен Президент тағайындайды. Премьер-Министрдің ұсынысы бойынша Президент Үкімет құрылымын анықтайды, Үкімет мүшелерін тағайындайды және орнынан босатады.

Жергілікті мемлекеттік басқаруды жергілікті атқару органдары жүргізеді. Жергілікті атқарушы органдарды Әкім (қала, облыс, аудан, ауыл) басқарады. Жергілікті биліктің келесі тармағы – Мәслихаттар. Олар сол жердің тұрғындарымен сайланады. Жергілікті атқару органдары сол территориядағы жергілікті бюджетті құрады, әлеуметтік-мәдени, тұрмыстық және т.б. мәселелерді шешеді.

СОТТЫҚ БИЛІК

Соттық билікті Соттар жүргізеді. Заңмен құрылған Республиканың Жоғарғы Соты, Республиканың жергілікті соттары және әскери соттар бар.

4-тапсырма. Сөйлемдерді тиісті сөздерді жазып, толықтырып, оларды жатқа айтыңыз.

Қажетгі сөздер: әлеуметтік-мәдени, тұрмыстық, ортақ мемлекеттік, унитарлы, демократиялы, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік, президенттік; мемлекеттік

1. Қазақстан Республикасы – _____ және _____ мемлекет.
2. Қазақстанда _____ билік.
3. Қазақстан Республикасы – _____ мемлекет, билік түрі – _____.
4. Үкімет – атқарушы билікті жүзеге асыратын және олардың қызметін басқаратын _____ орган.
5. Жергілікті атқару органдары сол территориядағы жергілікті бюджетті құрады, _____, _____ және т.б. мәселелерді шешеді.

5-тапсырма. Тиісті етістіктерді қойып, сөйлемдерді аяқтаңыз.

1. Қазақстан Республикасын Президент _____.
2. Премьер-Министрді Парламенттің келісімімен Президент _____.
3. Премьер-Министрдің ұсынысы бойынша Президент Үкімет құрылымын _____.
4. Премьер-Министрдің ұсынысымен Президент Үкімет мүшелерін _____ және орнынан _____.
5. Жергілікті мемлекеттік басқаруды жергілікті атқару органдары _____.

6-тапсырма. Берілген сұрақтарға қатысты жауаптарды орнына қойыңыз.

Қазақстанда және халықаралық қатынастарда кім мемлекет атынан сөйлейді?
Үкіметті кім құрады?
Қазақстан Республикасының басшысы кім?
Мәслихаттарды кім сайлайды?
Әкімдер қай жерлерді басқарады?

Қазақстан Республикасының Президенті мемлекет басшысы.
Президент Мемлекеттің өз ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстан атынан сөйлейді.
Үкіметті Қазақстан Республикасының Президенті құрады.
Жергілікті атқарушы органдарды Әкім (қала, облыс, аудан, ауыл) басқарады.
Мәслихаттар жергілікті жердің тұрғындарымен сайланады.

7-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстан басқару түріне қарай қандай республика?
2. Қазақстанның тұңғыш президенті кім?
3. Атқарушы биліктің органын атаңыз
4. Республиканың ең жоғары өкілді органы?
5. Парламент қандай екі Палатадан тұрады?
6. Қазақстанда Президент неше жылға сайланады?

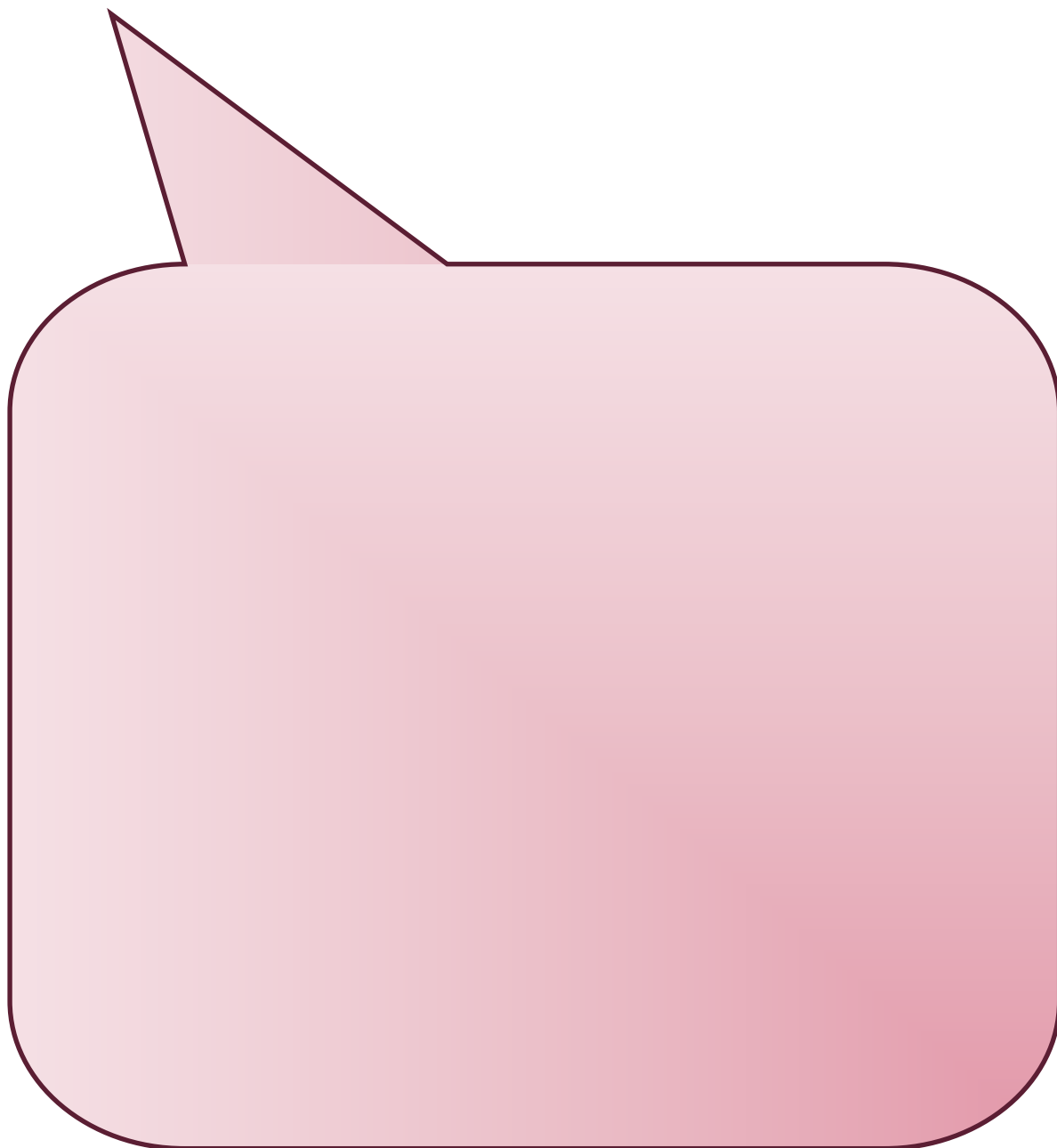
8-тапсырма. Өз еліңнің саяси құрылымы туралы әңгімеле.Төмендегі жоспар бойынша не айтар едің?

Менің елімнің саяси басқару жүйесі: ...

Елімді басқарған Президенттер туралы айтар болсам ...

Менің елімнің тұңғыш Президенті тураы айтсам ...

Менің елімдегі сайлау туралы...

14-сабақ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ РӘМІЗДЕРІ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

рәміз	
Ту	
Елтаңба	
Әнұран	
дәстүр	
қыран	
бейбітшілік	
тыныштық	
дарқандық	
ұлттық өрнек	
бостандық	
пырақ	
молшылық	
біртұтастық	
мәңгілік	
шексіз	
салт-дәстүр	
суретші	
автор	
композитор	

2-тапсырма. Оқыңыз. Есте сақтаңыз.

а) Рәміздер
Мемлекеттік рәміздер
Мемлекеттік рәміздер – Ту
Мемлекеттік рәміздер – Ту, Елтаңба
Мемлекеттік рәміздер – Ту, Елтаңба, Әнұран

ә) Ту
Тудың авторы
Тудың авторы суретші
Тудың авторы суретші Шәкен Ниязбеков

б) көгілдір түс
көгілдір түс белгісі
көгілдір түс бейбітшіліктің белгісі
көгілдір түс бейбітшіліктің, тыныштықтың белгісі
көгілдір түс бейбітшіліктің, тыныштықтың, жарқын болашақтың белгісі

3- тапсырма. Мәтінді түсініп оқыңыз.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздері – Ту, Елтаңба, Әнұран.
Мемлекеттік рәміздер қазақ елінің тарихын, мәдениетін және дәстүрлерін бейнелейді.

Мемлекеттік рәміздер – Ту мен Елтаңба 1992 жылдың маусым айында қабылданды. Тудың авторы – суретші Шәкен Ниязбеков. Елтаңбаның авторлары – Шота Уәлиханов пен Жандарбек Мәлібеков. 1992 жылдың желтоқсан айында Қазақстан өзінің алғашқы Әнұранын, 2006 жылдың қаңтар айында екінші жаңа Әнұранын қабылдады. Әнұранның сөзін жазғандар – Жүмекен Нәжмеденов пен Нұрсұлтан Назарбаев, музыкасын жазған – композитор Шәмші Қалдаяқов.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Туы – көгілдір түсті, төртбұрышты мата. Көгілдір түс – бейбітшіліктің, тыныштықтың, жарқын болашақтың, ашық аспанның белгісі. Тудың ортасында сәулелерін шашып тұрған күн, күннің астында қалықтап ұшқан қыран құс бейнеленген. Күн – бейбітшіліктің, дала құсы – дарқандық, биікке самғау белгісі. Тудың сол жағында қазақ халқының ұлттық өрнегі бейнеленген. Өрнек қазақ халқының салт-дәстүрін, мәдениетін, өнерін білдіреді.

Күн, қыран құс, өрнек алтын түспен берілген. Алтын түс – молшылық, байлықтың белгісі.

Мемлекеттік Елтаңбада көгілдір түс аясында шаңырақ бейнеленген. Шаңырақты айнала уықтар шаншылған. Олар күн сәулесіндей жарқырайды. Екі жағын аңыз ертегідегі пырақтардың қанаттары көмкеріп тұр. Шаңырақ әлемнің біртұтастығын, мемлекеттің бастауы – отбасы ошағын бейнелейді. Қанатты пырақтар – мәңгілік өмір, шексіз дамуды бейнелейді. Елтаңбаның маңдайшасындағы бес жұлдыз – мемлекеттің жарық жұлдызы, жұлдызымыз жарқырай берсін деген мағынаны білдіреді. Шаңырақ, жұлдыз, пырақтар алтын түсті.

Қазақстан Республикасының Әнұраны

Алтын күн аспаны,
Алтын дән даласы,
Ерліктің дастаны,
Еліме қарашы!
Ежелден ер деген,
Даңқымыз шықты ғой.
Намысын бермеген,
Қазағым мықты ғой!

Қайырмасы:

Менің елім, менің елім,

Гүлің болып егілемін,
Жырың болып төгілемін, елім!
Туған жерім менің - Қазақстаным!

Ұрпаққа жол ашқан,
Кең байтақ жерім бар.
Бірлігі жарасқан,
Тәуелсіз елім бар.
Қарсы алған уақытты,
Мәңгілік досындай.
Біздің ел бақытты,
Біздің ел осындай!

Қайырмасы:

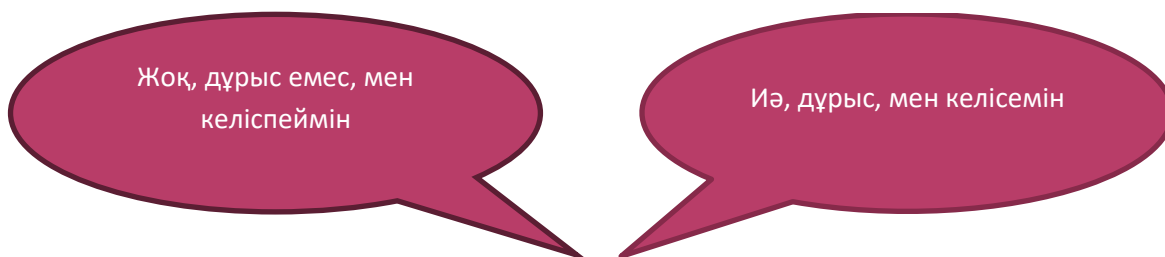
Менің елім, менің елім,
Гүлің болып егілемін,
Жырың болып төгілемін, елім!
Туған жерім менің - Қазақстаным!

4-тапсырма. Тиісті етістіктерді қойып сөйлемді аяқтаңыз.

Қажетті етістіктер: бейнеленген, білдіреді, жазған, қабылданды

1. Мемлекеттік рәміздер – Ту мен Елтаңба 1992 жылы _____.
2. Тудың ортасында күн және күннің астында қалықтаған қыран құс _____.
3. Әнұранның сөзін Жүмекен Нәжмеденов пен Нұрсұлтан Назарбаев _____.
4. Тудағы алтын түс молшылық пен байлықты _____.
5. Өрнек қазақ халқының салт-дәстүрін, мәдениетін, өнерін _____.
9. 2006 жылдың қаңтар айында екінші жаңа Әнұран _____.

5-тапсырма. Сіз келісесіз бе ?

1. Қазақстан туының түсі қызыл. _____
2. Қазақстанның елтаңбасында шаңырақ бейнеленген. _____
3. Қазақстан туындағы күн ауа-райының белгісі. _____
4. Туда күннің астында қыран құс бейнеленген. _____
5. Елтаңбадағы шаңырақ әлемнің біртұтастығын, мемлекеттің бастауы – отбасы ошағын бейнелейді. _____
6. Алтын түс тыныштықтың белгісі. _____

6-тапсырма. Тиісті сөздерді қойып сөйлемдерді толықтырыңыз, оларды есте сақтап айтыңыз.

1. Қазақстанның _____ көгілдір түсті.
2. Тудың ортасында _____ пен _____ бейнеленген.
3. _____ сөзің жазған Жүмекен Нәжмеденов пен Нұрсұлтан Назарбаев, музыкасын жазған – композитор Шәмші Қалдаяқов.
4. Мемлекеттік _____ көгілдір түс аясында шаңырақ бейнеленген.
5. _____ – бейбітшіліктің, дала құсы – дарқандық, биікке самғау белгісі.
6. _____ қазақ халқының салт-дәстүрін, мәдениетін, өнерін білдіреді.

7-тапсырма. Сұрақ қойыңыз.

1. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздері – Ту, Елтаңба, Әнұран. _____ ?
2. Мемлекеттік рәміздер – Ту мен Елтаңба 1992 жылдың маусым айында қабылданды. _____ ?
3. 1992 жылдың желтоқсан айында Қазақстан өзінің алғашқы Әнұранын, 2006 жылдың қаңтар айында екінші жаңа Әнұранын қабылдады. _____ ?
4. Елтаңбада шаңырақ, жұлдыз, пырақтар алтын түсті. _____ ?
5. Алтын түс – молшылық, байлықтың белгісі. _____ ?
6. Бес жұлдыз – мемлекеттің жарық жұлдызы, жұлдызымыз жарқырай берсін деген мағынаны білдіреді. _____ ?

8-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Мемлекеттік рәміздерді атаңыз?
2. Ту мен Елтаңба қашан қабылданды?
3. Әнұран қашан қабылданды?
4. Елтаңбаның маңдайшасындағы бес жұлдыз нені білдіреді?
6. Шаңырақ, жұлдыз, пырақтар қандай түсті?
7. Туда қандай құс бейнеленген?
8. Мемлекеттік рәміздердің авторлары кімдер?
9. Көгілдір түс ненің белгісі? Алтын түс ше?
10. Шаңырақ нені білдіреді?
11. Пырақты аттар нені білдіреді?
12. Өз еліңнің мемлекеттік рәміздері туралы айтыңыз, оларда қандай белгілер бар, олар нені білдіретінін айтыңыз.

http://www.akorda.kz/kz/state_symbols/kazakhstan_flag

http://www.akorda.kz/kz/state_symbols/kazakhstan_emblem

15-сабақ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫ

1-тапсырма. Жаңа сөздерді сөздіктен қараңыз. Мағынасын түсініңіз.

шикізат	
мамандану	
энергетика	
нарықтық	
аграрлы	
индустриалды	
серіктес	
экспорт	
импорт	

2-тапсырма. Есте сақтаңыз.

Өнеркәсіп:

Ауыр өнеркәсіп
Жеңіл өнеркәсіп
Тамақ өнеркәсібі

Өнеркәсіп салалары:

Машина жасау
Энергетика
Қара металлургия
Түрлі-түсті металлургия
Химиялық өнеркәсіп

Шикізат (өнеркәсіп үшін):

Көмір
Мұнай
Газ
Металлдар

Ауыл шаруашылығы салалары:

Мал шаруашылығы
Құс шаруашылығы
Жер шаруашылығы
Бақша шаруашылығы
Көкөніс шаруашылығы

Көлік:

Автокөлік
Авиация
Темір жол
Теңіз жолы
Телекоммуникация және байланыс

3-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Қазақстан Республикасы экономикасының дамуының негізі – бай пайдалы қазбалар. Қазақстанның басты байлығы – түрлі-түсті, қара және сирек металлдар, мұнай, газ, фосфориттер, көмір және т.б.

Қазақстанда 5 экономикалық аудан бар. Олар минералды-шикізат көздеріне байланысты маманданады.

1. Солтүстік Қазақстан.

Темір рудасының бай қоры бар (85%-ға дейін) – Қашар, Соколов, Сарыбай кен орындары. Көмір – Павлодар облысындағы Екібастұз және Майкүбі кен орындары. Хром рудалары – Қостанай облысы.

Солтүстік Қазақстан көмір, темір рудасын өндіру, энергетикамен маманданады.

2. Орталық Қазақстан.

Көмір (Қарағанды), темір рудасы (Қарағанды ауданы), мыс рудасының (Жезказған) бай қорлары орналасқан.

Мамандануы – түрлі-түсті металл, көмір өндіру және өңдеу, қара металлургия.

3. Батыс Қазақстан.

Мұнай (Атырау облысы) және газ (Батыс-Қазақстан облысы), хром, никель, фосфориттің үлкен қоры бар.

Мамандануы – мұнай мен газды өндіру және өңдеу.

4. Шығыс Қазақстан.

Түрлі-түсті және сирек кездесетін металлдардың бай қоры бар.

Мамандануы – түрлі-түсті металлдарды өндіру және өңдеу, жеңіл өнеркәсіп.

5. Оңтүстік Қазақстан.

Фосфориттердің бай қоры (Қаратау тауларында) және полиметалл кен орындары бар.

Мамандануы – минералды тыңайтқыштар, химиялық өнеркәсіп, машина жасау, тамақ және жеңіл өнеркәсіп.

Қазақстан Республикасы – нарықтық экономикалы, аграрлы–индустриалды мемлекет.

Қазақстанда ауыл шаруашылығының барлық саласы дамыған: мал шаруашылығы, астық шаруашылығы, көкөніс шаруашылығы, құс шаруашылығы, бақша шаруашылығы.

Қазақстанда көліктің барлық түрі дамыған: автокөлік, авиация, темір жол, теңіз жолы, байланыс және телекоммуникация.

Қазақстан – Халықаралық Валюта Қорының мүшесі, Әлемдік және Еуропалық банктер ұйымдарының, Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі.

Қазақстан әлемнің 100-ден аса мемлекетімен сауда және экономикалық байланыс орнатқан. Қазақстанның ең ірі саудалық серіктесі – Ресей. Сонымен қатар, Қытай, Оңтүстік Корея, Германия және АҚШ.

Қазақстанның негізгі экспорттық өнімі – түрлі-түсті металл, қара және сирек кездесетін металлдар – 40%, мұнай және газ – 35%, астық өнімдері – 9%.

Қазақстан халық тұтынатын кейбір тауарларды шетелден әкеліп тұрады – импорт – машина, түрлі құрылғылар, химиялық өнімдер.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Азнабакиева М.А., Кильдюшова И.В., Курманова Т.В. Добро пожаловать в Казахстан! Учебно-методическое пособие для студентов-иностранцев – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
2. Азнабакиева М.А., Кильдюшова И.В., Курманова Т.В. Знакомимся с культурой Казахстана. Учебно-методическое пособие для студентов-иностранцев – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
3. М.Б. Әмірханов, Ө.Д. Сандықбаева. Ежелгі және орта ғасырлардағы Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2007.
4. Қазақстанның физикалық географиясы. Оқулық –Алматы: Атамұра, 2012
5. Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы. Оқулық –Алматы: Мектеп, 2013
6. Қазақстан тарихынан әңгімелер. Оқулық – Алматы: Атамұра, 2006
7. Қазақстан тарихы. Көне заманнан бүгінге дейін. – Алматы, 1996. 4 томдық
8. Қазақстан тарихы (энциклопедиялық басылым). – Алматы: Атамұра, 2008.

Интернет ресурстары:

<https://akorda.kz> – ҚР Президентінің ресми сайты

<https://stat.gov.kz> – Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің сайты

<http://maps.resurs.kz/kaz/>